

Pesten, dat pakken we aan!

'Een samenwerking tussen de Pabo en de basisschool;
Op weg naar een optimale toerusting van studenten en startende leerkrachten'

Maaïke Kooistra en Marion van Hal (red.)

INSTITUUT
THEO THIJSEN

Samenwerking ■ Opleiding ■ Scholen

COLOFON

Eindredactie: Maaïke Kooistra en Marion van Hal
Vormgeving en illustraties: Mirjam Roest, Quasi Grafische Producties
Uitgave: Utrecht, 2018
Contact: maaïke.kooistra@hu.nl, m.vanhal@kpoa.nl

VOORWOORD

Voor u ligt het document “Pesten, dat pakken we aan!”. Dit verslag is tot stand gekomen als eindproduct van het subsidieproject ‘Versterking Samenwerking Lerarenopleiding en Scholen’ dat in 2014 is gestart. De afgelopen jaren hebben wij ons verdiept in het thema ‘Pesten’, met als doel een optimale toerusting van studenten en starters wat betreft het creëren van een veilig pedagogisch klimaat en de omgang met pesten, om uiteindelijk kinderen een veilig leer- en leefklimaat te bieden.

In dit document nemen wij u mee in ons proces en delen wij onze activiteiten en opbrengsten met u. We delen onze kennis en informatie en bieden een leerlijn voor optimale toerusting van studenten en starters. Wij hebben getracht een zo praktisch mogelijk document samen te stellen, om de toepasbaarheid in de praktijk te vergemakkelijken.

Het leerteam:

Jolien Bijvank

Fleur Buitink

Joske van Dulmen

Margriet Elschot

Bob Koopman

Megan van Leeuwen

Mirjam van der Poll

Loes de Rooij

Freek Steur

Marlous Vermeulen

Els van Wely

Miranda Zielman

Coördinatoren:

Marion van Hal

Maaïke Kooistra

Samenvatting	3
Inleiding	4
1. Pesten: theorie en visie	5
2.1 Basisschoolmethoden ter preventie van pesten	
2.2 Kiva	
2.3 Samen1school	
3.1. Inventarisatie beginsituatie: Inventarisatie aanpak pesten deelnemende scholen na invoering wet sociale veiligheid (2013-2014)	15
3.2. Inventarisatie beginsituatie: Jaarplanningen schoolopleiders (september 2014)	
4.1. Inventarisatie van onderdelen pesten in curriculum van de Pabo (april 2016)	17
4.2. Curriculum Pabo: aangepast naar aanleiding van theorie, leerteambijeenkomsten en bijeenkomst Kees van Overveld (2018)	
5. Ervaringen studenten met betrekking tot aandacht pesten in opleiding en werkveld (september 2017)	19
6. Leerlijn pesten binnen werkveld en Pabo	20
7. Conclusies en aanbevelingen voor verder onderzoek	21
Literatuur	23
Bijlage 1: Vragenlijst sociaal emotionele competenties	25
Bijlage 2: Leerlijnen sociaal emotionele competenties	26
Bijlage 3: Linken naar filmpjes over aantal methoden ter preventie van pesten in de basisschool	29
Bijlage 4:	37
4.1 Inventarisatie onderdelen pesten curriculum Pabo binnen het opleidingsprofiel (april 2016)	
4.2 Verbeteringen curriculum Pabo na lezing Kees van Overveld	
Bijlage 5: Studentenenquête pesten	41
Bijlage 6: Twee intervisie-ideeën	43
Bijlage 7: Leerlijn	46

SAMENVATTING

In 2014 is de samenwerking gestart tussen de HUpabo ITT en 14 schoolbesturen met als doel de Pabo en de basisschool beter op elkaar af te stemmen zodat studenten beter toegerust zijn om te kunnen zorgen voor een veilig sociaal pedagogisch klimaat om zo pesten te voorkomen.

In dit leerteam participeren acht schoolopleiders en twee instituutopleiders. Het coördinatieteam bestaat uit een schoolopleider en een instituutopleider.

Onze onderzoeksvraag is: 'In hoeverre zijn de Pabo en de basisschool op elkaar afgestemd met betrekking tot het thema pesten?'

Deelvragen daarbij zijn:

- Wat zegt de theorie over de aanpak van pesten binnen scholen en de begeleiding van studenten en startende leerkrachten?
- Hoe is het huidige curriculum op de Pabo?
- Hoe ervaren de studenten hun kennis en vaardigheden?
- Hoe werkt de basisschool aan dit thema met studenten?
- Wat is een heldere leerlijn voor vier studie jaren voor de verschillende rollen?
- Welke aanbevelingen kunnen er gedaan worden?

Tijdens de samenwerking is gebleken dat zowel de Pabo als de basisscholen niet volledig op de hoogte zijn van elkaars activiteiten met betrekking tot het thema pesten. Binnen het curriculum op de Pabo kan meer aandacht komen voor dit thema; dit wordt ook door studenten aangegeven. In de basisschool is nog niet bij alle schoolopleiders het thema opgenomen in de jaarplanning.

Opbrengsten van de samenwerking zijn:

- Meer zicht op elkaars activiteiten
- Een keuze vanuit de theorie voor een preventieve aanpak
- Een heldere leerlijn voor vier studie jaren en voor de startende leerkracht voor de verschillende rollen die zijn samengevat in één concrete, samenvattende en overzichtelijke leerlijn, waarin zowel de basisschool als de Pabo vertegenwoordigd zijn
- Aanpassingen binnen het curriculum op de Pabo; zowel in de lessen als in de stagebeoordeling.

De aanbevelingen worden op vier gebieden gegeven in hoofdstuk 7, te weten - voor de opleiding, - voor de praktijkscholen, - voor de student en de startende leerkracht en - voor de schoolbesturen.

INLEIDING

In 2012 kwam het thema Pesten, na een reeks tragische voorvallen, volop in de politieke en maatschappelijke belangstelling te staan. De effectiviteit van de verschillende anti-pestmethoden werd onderzocht en in 2015 werd de wet 'Sociale veiligheid op school' ingevoerd, die de verantwoordelijkheden van scholen op dit gebied beter regelt. Onderzoek in opdracht van het ministerie van OC&W wijst uit dat in 2016 10 % van de leerlingen in het basisonderwijs minimaal 1 x per maand gepest werd (Monitor Sociale Veiligheid, 2016). In 2012 ging dit nog om 14%. Hoewel er dus sprake lijkt van een daling van het aantal gepeste kinderen, is het van belang dat de inspanningen op dit gebied worden voortgezet. De impact van pesten op kinderen is groot en langdurig. Ieder gepest kind is er dan ook één teveel.

Essentieel in het tegengaan van pesten op scholen is de aanwezigheid van een sociaal veilig klimaat. Leraren hebben een belangrijke, zo niet dé belangrijkste, rol in het creëren van dit klimaat. Het tonen van voorbeeldgedrag, het adequaat kunnen ingrijpen en het tijdig signaleren van probleemgedrag vereist pedagogisch vakmanschap.

Op de basisschool komt de student in aanraking met de aanwezige sociaal-emotionele methoden, leert hij welke aanpakken gehanteerd worden m.b.t. het creëren van een veilig klasklimaat, leert hij welke oplossingen leerkrachten aandragen in pestsituaties en krijgt hij een beeld van groepsdynamica. Op de Pabo kan de verdieping omtrent deze thema's worden aangeboden. Een goede afstemming tussen Pabo en basisschool over een gezamenlijke leerlijn in theorie en praktijk op het gebied van pesten en breder 'sociaal-emotioneel leren' is hierbij van belang. Een belangrijke voorwaarde is dan ook een gezamenlijk vertrekpunt in visie en begrippenkader.

In dit document doen wij per leerjaar aanbevelingen aan zowel de Pabo als aan de basisscholen. We richten ons hierbij in eerste instantie op de studenten van de DAG- en de Dag-avond-variant en de startende leerkrachten. Deze aanbevelingen moeten zorgen dat onze toekomstige leerkrachten voldoende zijn toegerust op het bieden van een sociaal veilig klimaat en de omgang met pestsituaties.

In dit hoofdstuk wordt aandacht besteed aan de theorie rondom pesten. Er wordt ingegaan op de geschiedenis van het begrip pesten, de kenmerken van pestgedrag, de verschillende rollen binnen peestsituaties, de gevolgen van pesten, het voorkomen van pesten en de diverse maatregelen die vanuit de overheid worden genomen om pesten te voorkomen. Ook leggen we uit waarom wij, in de lijn van Van Overveld, willen werken aan sociale veiligheid voor alle kinderen en leerkrachten op de basisschool.

1.1. Het begrip pesten

In deze paragraaf wordt het begrip pesten uitgelegd. Wat houdt pesten precies in? En vanaf wanneer wordt er in de wetenschap aandacht besteed aan pesten?

1.1.1. Een kleine geschiedenis van het begrip pesten

Hoewel mag worden aangenomen dat pesten al zo oud is als de mensheid zelf, wordt er pas sinds de jaren 70 van de vorige eeuw wetenschappelijke aandacht besteed aan pesten en pestgedrag. De Zweed Dan Olweus was de eerste die pesten wetenschappelijk en publiekelijk onder de aandacht bracht (Van Overveld, 2016). Hij omschreef pesten als een situatie 'waarin een leerling bij herhaling wordt onderworpen aan de negatieve handelingen van één of meerdere medeleerlingen.' Olweus voegt daar later nog aan toe 'dat pesten intentioneel is en dat er doorgaans een verschil in macht is tussen dader(s) en slachtoffer(s)' (Goossens, 2012). Olweus was op zijn beurt weer geïnspireerd door een artikel van een Zweedse chirurg, Peter Paul Heinemann, vader van een geadopteerd, gekleurd jongetje. Hij merkte op dat zijn zoon, vanwege zijn huidskleur, te maken kreeg met agressie en ongepast gedrag en dat niemand daar iets tegen deed.

Olweus ontwikkelde het eerste anti-pestprogramma, een programma dat heden ten dage nog steeds wordt gebruikt. In Nederland was Bob van der Meer één van de eersten die zich bezig hield met het onderwerp pesten. Hij ontwikkelde de vijfsporenaanpak en was de eerste die scholen stimuleerde om pestprotocollen te maken (Van Overveld, 2016).

De definitie van pesten die heden ten dage het meest gangbaar is, is die van Salmivalli (in Goossens, 2012, Henderson, 2013, Van Overveld (2016); 'Pesten is een subtype van agressief gedrag, waarbij één of meerdere individuen bij herhaling een betrekkelijk machteloze ander aanvallen, vernederen en/of buitensluiten.' In deze definitie komen de volgende kenmerken van pesten naar voren (Goossens, 2012, Van Overveld, 2016);

- De pester wil de ander met voorbedachte rade pijn doen (intentioneel)
- Het pestgedrag vindt herhaaldelijk plaats over een langere periode
- Er is machtsverschil tussen dader(s) en slachtoffer(s). Dit machtsverschil kan fysiek of mentaal zijn

Van Overveld (2016) voegt hier nog aan toe dat er binnen alle vormen van pesten altijd sprake is van (een vorm van) agressie. Het verschil tussen pesten en plagen is volgens Van Stigt (2014) dat bij plagen de intentie goed bedoeld is. Het is een teken van genegenheid of acceptatie. Bij pesten is dit niet het geval, daarbij wordt iemand met opzet pijn gedaan.

Met behulp van bovenstaande kenmerken is het mogelijk om verschillende cases te beoordelen en te besluiten of er inderdaad sprake is van pesten. Dit is het geval als alle vier bovenstaande kenmerken in de situatie aanwezig zijn.

Pesten kan zowel verbaal, fysiek, emotioneel of relationeel zijn (Van Overveld, 2016). Emotioneel en relationeel pesten is vooral onder meisjes een probleem. Goossens (2012) spreekt ook nog van materieel pesten; het afpakken, kapot maken of opeisen van andermans spullen.

Het is lastig te bepalen hoe vaak pesten voorkomt (Goossens, 2012, Van Overveld, 2016, Van Stigt, 2014). Verschillende onderzoekers hanteren verschillende definities van pesten en meten pestgedrag op verschillende wijzen, waardoor onderzoeken vaak verschillende uitkomsten hebben. Dit maakt het vergelijken van resultaten lastig. Grofweg gaat men er vanuit dat 1 op 10 kinderen slachtoffer is van pestgedrag (Van Overveld, 2016). Henderson (2013) spreekt over 10 tot 15% van de basisschoolleer-

lingen en 5 tot 10% van de leerlingen in het voortgezet onderwijs. Goossens (2012) en Van Stigt (2014) komen tot dezelfde cijfers. Uit onderzoek blijkt dat emotioneel pesten constant aanwezig is in de groepen 3 tot en met 8. Fysiek pestgedrag vindt vooral plaats in de leeftijd van 6 tot en met 9 jaar (groep 3 t/m 6) (Van Overveld, 2016).

De prevalentie van hoe vaak pesten voorkomt, verschilt dus. Dat is een gegeven. Het is belangrijk hier niet in te blijven hangen. Het gaat om het vinden van effectieve oplossingen.

1.1.2. Digitaal pesten

De laatste jaren is er een nieuwe vorm van pesten bij gekomen: digitaal pesten, ook wel cyberpesten genoemd (Henderson, 2013, Van Overveld, 2016, Van Stigt, 2014). Met de opkomst van social media (Twitter, Facebook etc.) neemt ook het digitaal pesten toe. Kinderen die betrokken zijn bij cyberpesten blijken ook betrokken bij andere vormen van pesten. Slechts 11 procent van de kinderen/jongeren die cyberpesten, kennen kun slachtoffer niet (Henderson, 2013).

De drempel om via internet te pesten is laag (Van Stigt, 2014). De afstand tot het slachtoffer is groter dan in de 'gewone' wereld, waardoor het veel makkelijker wordt om een ander te pesten. Je wordt immers niet direct geconfronteerd met het effect (dat kan afschrikken). Een ander probleem met cyberpesten is dat mailtjes, foto's, posts etc. zich enorm snel vermeerderen en moeilijk te verwijderen zijn. Het bereik van het pesten wordt gelijk een stuk groter en de gevolgen zijn niet uit te wissen.

Het moeilijke van cyberpesten is dus dat het laagdrempelig en vaak ook anoniem is (Van Stigt, 2014). Dit maakt dat ouders en scholen steeds minder zicht krijgen op dit pesten.

Volgens Van Overveld (2016) zijn er verschillende vormen van digitaal pesten zoals; iemand buiten-sluiten middels berichten op sociale media, iemand beledigen of voor gek zetten middels social media, het ongevraagd publiceren van foto's of filmpjes die schade kunnen berokkenen bij het slachtoffer, met behulp van een nepaccount beledigende berichten plaatsen uit naam van een ander, sexting (het versturen van seksueel getinte berichten, foto's of filmpjes).

1.2. Gevolgen van pesten

De gevolgen van pesten voor de slachtoffers zijn immens groot. Het kan leiden tot angst, onzekerheid, slechte schoolprestaties, somberheid, gebrek aan zelfvertrouwen en depressie. Ook komen psychosomatische klachten als hoofdpijn en buikpijn veel voor (Henderson, 2013). Op langere termijn kunnen slachtoffers van pesten last krijgen van gezondheidsproblemen, van financiële problemen, met het vinden en houden van een baan, met het aangaan en onderhouden van sociale relaties (Van Overveld, 2016)

Uit onderzoek blijkt dat ook pesters op latere leeftijd last kunnen krijgen van problemen. Een deel van hen vertoont crimineel gedrag (Henderson, 2013, Van Stigt, 2014).

Het is dus van belang dat pesten gestopt wordt (curatief handelen), maar beter nog helemaal voorkomen wordt (preventief handelen). (Henderson, 2013).

1.3. Waarom wordt er gepest?

In de vorige paragrafen is uitgelegd wat pesten inhoudt en wat de gevolgen zijn. In deze paragraaf wordt ingegaan op het waarom van pesten.

1.3.1. Wie, wat, waar en waarom?

Wie worden er gepest? Zijn het bepaalde gedragskenmerken die tot pesten uitlokken? Heeft het met iemands uiterlijk te maken? Uit onderzoek is gebleken dat het niet veel uitmaakt. Iedereen kan slachtoffer worden van pestgedrag (Van Overveld, 2016). Meestal worden oorzaken van pesten gezocht in persoonlijkheidskenmerken zoals onderdanigheid, angst of fysieke zwakte (Van Stigt, 2014). Van Overveld (2016) voegt daar nog aan toe dat jongeren met een 'afwijkende' seksuele voorkeur (LHBT's) en jongeren met bepaalde gedragsbeperkingen zoals autisme of ADHD extra kwetsbaar zijn voor pesten. Het zijn vooral kinderen die zichzelf zijn die worden gepest. Ze wijken vaak af van de groepsnorm omdat ze zichzelf zijn en blijven.

1.3.2. Waarom pesten kinderen?

Er zijn verschillende oorzaken waarom kinderen andere kinderen pesten. Kinderen willen graag deel uitmaken van een groep. Om hun positie in de groep veilig te stellen, gaan sommige kinderen pestgedrag vertonen. Op deze wijze hopen ze bij de groep te (gaan) horen. Volgens Van Stigt (2014) kan pesten een 'heel aangenaam gevoel van verbondenheid, macht en superioriteit geven'. Een andere oorzaak van pesten is de veelal homogene leeftijd binnen een basisschoolklas. Kinderen schelen nauwelijks in leeftijd waardoor je je, op dat gebied, niet kunt onderscheiden van anderen. Jezelf onderscheiden moet je dan op een andere manier doen. Pesten is een manier om jezelf te onderscheiden (Van Overveld, 2016). Wat dat betreft zou in onderwijstypen waarbij kinderen met meerdere leeftijden in een groep zitten (Montessori, Jenaplan), in theorie, minder pestgedrag voor moeten komen. Ook geweldsproblemen bij kinderen thuis of in hun buurt kan pestgedrag uitlokken (Van Stigt, 2014).

1.3.3. Pesten of gepest worden?

Pesten is groepsgedrag, het speelt zich bijna altijd af in de context van een groep en kan ook alleen in de context van diezelfde groep worden opgelost (Van Stigt, 2014). Het is een groepsprobleem (Henderson, 2013).

Binnen een pestsituatie zijn er meerdere partijen actief; de pester(s), het/de slachtoffer(s) en de omstand(er)s).

1.3.3.1. Pesters

Ten eerste zijn er de pesters met een hoge status en met een lage status. Pesters met een hoge status zijn vaak populaire kinderen in de klas en ze bezitten goede leiderschapskwaliteiten. Het pesten gebeurt om hun eigen status nog groter te maken en deze pesters zijn slim genoeg om regels te omzeilen, zodat het pesten onzichtbaar blijft voor volwassenen.

Daarnaast zijn er pesters met een lage status, ook wel de meelopers genoemd (Van Stigt, 2014). Zij proberen aansluiting te krijgen bij deze populaire leerlingen, willen bij het populaire groepje horen

en gaan dus zelf ook pesten. Een andere reden voor hun pestgedrag is juist om te voorkomen dat zij zelf ook gepest gaan worden (Henderson, 2013, Van Overveld, 2016).

De gemarginaliseerde pester heeft geen respect voor regels of gedrag. Geweld is belangrijk in het leven van dit type. Meestal is deze pester opgegroeid in een omgeving met sociale problemen en geweld en weet hij/zij niet beter dan dat geweld normaal is.

De Facebookcrimineel is vooral actief in het digitaal pesten (zie verderop in dit stuk).

De pester die als eerste begint met het pesten wordt ook wel de initiatiefnemende dader genoemd (Henderson, 2013).

1.3.3.2. Slachtoffers

Grofweg kan men drie type slachtoffers van pestgedrag onderscheiden (Van Overveld, 2016); De passieve slachtoffers hebben weinig zelfvertrouwen en komen niet goed voor zichzelf op. Ze hebben in de groep een lage status en daardoor weinig vrienden. Ze gedragen zich onzeker en onderdanig.

De provocerende slachtoffers hebben vaak moeite om hun emoties in bedwang te houden. Ze worden vaak als vervelend en provocerend gezien en 'voeden' op die wijze onbedoeld het pestgedrag. Indirecte slachtoffers zijn zelf geen slachtoffers van pestgedrag. Ze staan aan de zijlijn en zien hoe andere gepest worden en lijden onder het feit dat ze er niets aan (kunnen) doen om het pesten te voorkomen of te stoppen.

1.3.3.3. Omstanders

Naast de pesters en de slachtoffers is er nog een groep betrokken bij het pesten; de omstanders. Deze omstanders kunnen worden onderverdeeld in vier groepen (Van Overveld, 2016).

De verdedigers kiezen de kant van het slachtoffer. Dit is een krachtige groep omdat zij in staat zijn het pesten te stoppen.

De buitenstaanders blijven tijdens het pesten passief. Ze zien het pesten gebeuren maar grijpen niet in, zij kijken toe en doen niets of proberen te situatie te negeren (Van Stigt, 2014).

De meelopers (vaak pesters met een lage status (Van Overveld, 2016) doen actief mee met de pester, vaak om hun eigen status te verhogen. *De aanmoedigers* zijn diegenen die niet actief meedoen met het pesten maar de pester op allerlei manieren wel aanmoedigen om verder te gaan met pesten.

1.4 Pesten voorkomen

Al zolang er wetenschappelijk onderzoek wordt gedaan naar pesten, zijn er ook theorieën in ontwikkeling over hoe dit pesten te stoppen. In deze paragraaf wordt ingegaan op het stoppen van pesten, het voorkomen van pesten en de plannen die vanuit de overheid worden gelanceerd om pesten tegen te gaan en de sociale veiligheid op scholen te bevorderen. Daarnaast gaan we ook kort in op de Richtlijn competentieprofiel sociale vaardigheid.

1.4.1. Curatief en preventief handelen

Het is van groot belang dat pesten gestopt maar het liefst natuurlijk helemaal voorkomen wordt. In het eerste geval is er sprake van curatief handelen, in het tweede van preventief handelen (Henderson, 2013).

Het curatieve handelen op schoolniveau kan op veel manieren en door verschillende betrokkenen. Zo geeft Henderson (2013) aan dat zowel de ouders, de directie van de school en de leerkrachten een rol hebben in het stoppen van pestgedrag. De ouders kunnen bijvoorbeeld met hun kind in gesprek over de sfeer in de groep, kunnen de school informeren wanneer hun kind pest of gepest wordt. Daarnaast is het belangrijk dat ouders zich bewust zijn van hun eigen manier van handelen. Zijn ze zelf snel agressief? Of zijn ze juist erg teruggetrokken? Dit kan invloed hebben op het (pest)gedrag van hun eigen kinderen. De schooldirectie heeft een belangrijke rol door blijvend aandacht te besteden aan pesten en pestgedrag en hun leerkrachten voldoende toe te rusten, zodat zij kunnen omgaan met pestgedrag. Voor leerkrachten is het belangrijk dat zij op de hoogte zijn van het beleid van de school op het gebied van pesten, dat zij signalen van pesten vroegtijdig kunnen herkennen, dat zij

hun ogen niet sluiten voor het pesten en dat zij blijvend in gesprek gaan over pesten. Met de gepeste, de pester en de overige leerlingen uit de klas.

Wij willen als leerteam in dit onderzoek uitdrukkelijk de nadruk leggen op het voorkomen van pesten, dus op het preventieve handelen. In de lijn van Van Overveld (2016) willen wij daarom werken aan sociale veiligheid voor alle kinderen en leerkrachten op de basisschool.

1.4.2. Preventief handelen; sociale veiligheid

Kinderen en leerkrachten op basisscholen moeten kunnen leren en werken in een sociaal veilige omgeving. Pestgedrag is een grote bedreiging voor de sociale veiligheid op school. Het is daarom van groot belang dat er geen pestgedrag plaats vindt. In plaats van pestgedrag achteraf te behandelen, pleiten wij er voor om pestgedrag te voorkomen. Een belangrijke onderdeel hierin is sociaal-emotioneel leren (SEL). 'Het aanleren van SEL-vaardigheden en daardoor aanpassing van leerlinggedrag kan bijdragen aan de verwezenlijking van een veilige leer- en leefomgeving (Van Overveld, 2016). Sociaal-emotioneel leren is in dit kader onderdeel van een schoolbrede preventie die leidt tot een betere mentale gezondheid en die uiteindelijk een positieve invloed heeft op het welzijn van kinderen en leerkrachten.

Er zijn vijf groepen sociaal-emotionele competenties waar aandacht aan besteed moet worden in het basisonderwijs (Van Overveld, 2016). Dit zijn;

1. **Besef hebben van jezelf**

Hieronder vallen competenties die te maken hebben met kennis van eigen gevoelens, kennis van je eigen interesses, waarden en kracht en het hebben van een gezond zelfvertrouwen.

2. **Zelfmanagement**

Hier gaat het vooral om het omgaan met heftige emoties, het controleren van je impulsen en het tonen van doelgericht gedrag in lastige situaties.

3. **Besef van de ander**

Dit zijn competenties die te maken hebben met tonen van empathie, jezelf kunnen inleven in een ander en het kunnen herkennen van sociale (non-verbale) boodschappen.

4. **Hanteren van relaties**

Deze competenties gaan over het omgaan met anderen. Hoe gaan leerlingen om met sociale groepsdruk? En hoe worden conflicten opgelost?

5. **Keuzes kunnen maken**

Deze laatste groep competenties gaan over de beslissingen die je neemt over je eigen gedrag. Hoe kan jouw gedrag bijdragen aan een prettige sfeer in de school of in de klas? En ben je in staat verantwoordelijkheid te nemen voor je eigen gedrag (zie bijlage 1 voor een uitgebreid overzicht van de SEL-competenties)

De vijf SEL-competenties worden nader uitgewerkt in een drietal leeftijdscategorieën, te weten; 4 t/m 8 jaar, 8 t/m 11 jaar en 11 t/m 13 jaar. Per leeftijdscategorie wordt beschreven wat er van een kind verwacht kan worden binnen een bepaalde competentie. Op deze manier ontstaat er een leerlijn als basis voor het onderwijs in sociale veiligheid.

(zie bijlage 2 voor een overzicht van de uitwerking van SEL-competenties in de drie leeftijdscategorieën)

1.4.3. Plannen vanuit de overheid

Ook op regeringsniveau wordt beleid ontwikkeld met betrekking tot (het voorkomen van) pesten. Voormalig staatssecretaris Sander Dekker heeft in juni 2015 een wetsvoorstel naar de Tweede Kamer gestuurd met daarin de eis dat alle scholen verplicht zijn één van de door een speciale commissie goedgekeurde anti-pestmethode te gebruiken. Tegen dit voorstel kwam echter zoveel verzet, dat hij die verplichting schrapt. Wel worden scholen met het wetsvoorstel verplicht om een anti-pestcoördinator aan te stellen, een sociaal veiligheidsbeleid te hebben en de veiligheid van leerlingen te monitoren.

Scholen hoeven dus "geen verplicht anti-pestprogramma te gebruiken en zijn vrij om te kiezen voor een methode voor sociale veiligheid die past bij hun eigen visie" (Verus, 28 januari 2015).

"Scholen krijgen wel de taak om aan een inspanningsverplichting te voldoen en hierdoor papieren veiligheidsbeleid om te zetten in de praktijk. Dit beleid dient gevormd te worden met alle betrokkenen van de school en verankerd te worden in de dagelijkse praktijk (Stichting School en Veiligheid, 26 augustus 2015)

Door de wetswijziging moeten scholen:

" aan een inspanningsverplichting voldoen om een actief veiligheidsbeleid te voeren; het effect van het veiligheidsbeleid periodiek monitoren;

de volgende taken bij tenminste één persoon beleggen

- het coördineren van anti-pestbeleid
- het fungeren als vast aanspreekpunt in het kader van pesten

De onderwijsinspectie ziet toe op naleving van de wettelijke verplichtingen.

Omdat de praktijksituatie van een school voortdurend verandert "is het van belang om een meetinstrument te gebruiken dat een actueel en representatief beeld geeft van de veiligheidsbeleving van de leerlingen. Deze monitoring moet drie soorten vragen bevatten:

- Vragen naar het vóórkomen van incidenten op school
- Vragen over de veiligheidsbeleving van leerlingen
- Vragen over het welbevinden van leerlingen"

1.4.4. Richtlijn competentieprofiel sociale veiligheid

Een ander initiatief om de sociale veiligheid in de basisschool te bevorderen is de Richtlijn competentieprofiel sociale veiligheid. Deze uitgave van de Stichting School en Veiligheid uit 2015 is tot stand gekomen door nauwe samenwerking met het Landelijk Lerarenopleidingen Basisonderwijs (LOBO) en het Algemeen Directeurenoverleg Educatieve Faculteiten (ADEF) in opdracht van het ministerie van OC&W. "De richtlijn is bedoeld om structuur te geven aan het thema sociale veiligheid door overzichtelijk te maken om welke competenties het draait bij sociale veiligheid" (Stichting School en Veiligheid, 2015). De richtlijn geeft een overzicht van de competenties op het gebied van sociale veiligheid waaraan gewerkt moeten worden op de lerarenopleidingen voor primair en middelbaar onderwijs zodat aankomende professionals goed voorbereid worden op de dagelijkse praktijk met betrekking tot sociale veiligheid.

Uitgangspunt van de richtlijn zijn de zes bouwstenen van sociale veiligheid te weten;

- Gezamenlijk ontwikkelde en gekende visie, kernwaarden, doelen, regels en afspraken
- Inzicht in veiligheidsbeleving, incidenten en mogelijke risico's
- Scheppen van voorwaarden, beleggen van taken, samenwerken met partners binnen en buiten de school
- Positief pedagogisch handelen; ondersteunende houding, voorbeeldgedrag en verbindende relaties
- Preventieve activiteiten en programma's in de school, gericht op leerlingen, ouders en personeel
- Signaleren en effectief handelen bij signalen, grensoverschrijdend gedrag en incidenten door leerlingen, ouders en personeel.

Deze kernwaarden worden vervolgens weer onderverdeeld in subthema's die logisch voortkomen uit de bouwstenen. In de richtlijn wordt vervolgens beschreven aan welke houding, vaardigheden en kennis gewerkt moet worden in de lerarenopleidingen.

Het gehele competentieprofiel is te vinden op <http://www.tosv.nl/pabo/index.html>

1.5 Conclusie

Er is al veel gezegd en geschreven over pesten en er zal in de toekomst ook nog veel over gezegd en geschreven worden. Wij hebben in dit hoofdstuk geprobeerd om beknopt iets te schrijven over het ontstaan van pesten, de verschillende actoren binnen pestsituaties, de gevolgen van pesten en het voorkomen van pesten. Wij willen als leerteam in dit onderzoek uitdrukkelijk de nadruk leggen op de preventie van pesten. Zoals eerder benoemd, willen wij in de lijn van Van Overveld (2016) aanbevelingen doen over sociale veiligheid voor alle kinderen en leerkrachten op de basisschool.

In het volgende hoofdstuk bespreken wij een aantal veelgebruikte methoden en programma's op het gebied van sociaal-emotionele ontwikkeling, sociale veiligheid en pesten voor het basisonderwijs.

HOOFDSTUK 2. METHODEN TER PREVENTIE VAN PESTEN

In hoofdstuk 1 is hebben we geschreven over het ontstaan van pesten, de verschillende actoren binnen peestsituaties, de gevolgen van pesten en het voorkomen van pesten. Ook hebben we aangegeven dat wij als leerteam in dit document de nadruk leggen op sociale veiligheid voor alle kinderen en leerkrachten op de basisschool. Veel scholen hebben een anti-pestprotocol waarin staat hoe de school pestgedrag signaleert en aanpakt. Het hebben van een anti-pestprotocol is niet verplicht. Wel moet elke school in Nederland (basisschool en middelbare school) beleid voeren gericht op het aanpakken en tegengaan van pesten (Wet Veiligheid op school). Een goed anti-pestprotocol geeft kinderen, leerkrachten en ouders duidelijkheid over hoe gehandeld wordt wanneer er gepest wordt.

Naast een anti-pestprotocol gebruiken veel scholen ook methoden die gericht zijn op het aanleren en bewust worden van sociaal-emotionele vaardigheden met als doel om pesten te voorkomen. In dit hoofdstuk gaan we dieper in op een onderzoek dat gedaan is naar de verschillende methoden en gaan we kort in op de enige methode waarvan wetenschappelijk bewezen is dat het werkt; KiVa.

Daarnaast benoemen we Samen1school in hoofdstuk 2.3

2.1 Kansrijke anti-pestprogramma's

In maart 2013 presenteerden de toenmalige Kinderombudsman en staatssecretaris Dekker (Onderwijs, Cultuur en Wetenschap) het Plan van aanpak tegen pesten. Het aanbod aan anti-pestprogramma's is groot. Om scholen te begeleiden en te ondersteunen bij het kiezen van een goed anti-pestprogramma, heeft het ministerie van OCW het Nederlands Jeugdinstituut gevraagd om een plan te maken voor beoordeling van anti-pestprogramma's. Om tot een wetenschappelijk verantwoorde validatie te komen, is daarom een onafhankelijke commissie van deskundigen samengesteld: de Commissie Anti-pestprogramma's.

De Commissie Anti-pestprogramma's heeft als eerste stap criteria vastgesteld waar een goed anti-pestprogramma aan moet voldoen. Vervolgens zijn programma eigenaren in de gelegenheid gesteld om hun anti-pestprogramma aan te melden voor beoordeling door de onafhankelijke commissie. Dertien programma's die scholen kunnen gebruiken bij de aanpak van pesten zijn kansrijk als anti-pestprogramma. Dat is de uitkomst van de beoordeling van de onafhankelijke commissie die 61 ingediende methoden heeft beoordeeld op de theoretische en empirische onderbouwing en randvoorwaarden.

- KiVa
- PRIMA
- Kanjertraining
- Vreedzame school
- Programma Alternatieve Denkstrategieën (PAD)
- Taakspel
- Alles Kidzzz
- Plezier op school
- Sta sterk

De volgende programma's zijn als kansrijk beoordeeld:

De volgende programma's hebben potentie, maar voldoen momenteel nog te weinig aan de criteria en indicatoren. De commissie verwacht dat deze programma's op termijn kunnen worden verbeterd op basis van de door de commissie aangegeven aspecten.

- School Wide Positive Behavior Support (SWPBS)
- Omgaan met elkaar
- Zippy's vrienden
- Pestkoppen stoppen

Van de dertien anti-pestprogramma's die als kansrijk zijn beoordeeld laat het Nationaal Regieorgaan Onderwijsonderzoek (NRO) er in de periode 2015 tot 2017 tien nader onderzoeken op verzoek van het ministerie van Onderwijs. Dit is opmerkelijk omdat de verplichting tot het gebruik van een anti-pestmethode door scholen is vervallen. KiVa, De Vreedzame School en Online Pestkoppen Stoppen vallen

buiten dit effectonderzoek, omdat zij reeds voldoende zijn onderzocht (KiVa) of elders worden onderzocht (Vreedzame School en Pestkoppen Stoppen). Een multidisciplinair team van onderzoekers onder leiding van professor Bram Orobio de Castro van de Universiteit Utrecht is in mei 2015 gestart met het onderzoek naar de empirische onderbouwing en de effecten van de tien anti-pestprogramma's. Het gaat om deze programma's:

- SWPBS
- Taakspel
- Alles Kidzzz
- PAD
- Plezier op school
- Zippy's vrienden
- Kanjertraining
- PRIMA
- Sta Sterk
- Omgaan met elkaar

Het onderzoek is een belangrijk onderdeel van het Plan van aanpak tegen pesten van staatssecretaris Sander Dekker van Onderwijs en de Kinderombudsman. De onderzoekers gaven op 14 april 2015 een toelichting op het uit te voeren onderzoek tijdens een startbijeenkomst bij de NRO. Het werk van de Commissie Anti-pestprogramma's draagt bij aan het in oktober 2014 verschenen actieplan Sociale veiligheid op school van de PO-Raad en de VO-raad, waarin zij informatie beschikbaar stellen over bewezen effectieve programma's en methodes.

2.2. KiVa

KiVa is het eerste en enige programma in Nederland op het gebied van sociale veiligheid en pesten waarvan wetenschappelijk is bewezen dat het werkt. Uit wetenschappelijk onderzoek blijkt dat KiVa:

- Het school- en leerklimaat sterk verbetert;
- De leeropbrengsten verhoogt en leerprestaties verbetert;
- Het welbevinden van de leerlingen verhoogt;
- Effectief is in het tegengaan van pesten (preventief) en het oplossen daarvan (curatief);
- Depressieve gevoelens bij leerlingen voorkomt en vermindert;
- Leerkrachten vaardigheden aanleert om groepsproblemen te voorkomen en te verhelpen.

KiVa is ontwikkeld aan de Universiteit van Turku, Finland. De methode KiVa gaat uit van het standpunt dat ieder kind recht heeft op een fijne schooltijd. KiVa wil hier samen met scholen aan werken. Daarvoor biedt KiVa een schoolbreed programma, gericht op positieve groepsvorming en het verbeteren van de sociale veiligheid. Binnen KiVa ligt de nadruk op de groep als geheel, en dus niet op individuen zoals pesters, slachtoffers, populaire kinderen of kinderen die weinig vriendjes hebben.

KiVa traint leerkrachten in het geven van de KiVa-lessen aan de eigen klas. Op KiVa-scholen geven leerkrachten KiVa-lessen over thema's zoals groepsdruk, communicatie, respect en (het herkennen, oplossen en voorkomen van) pesten. In de lessen wordt gewerkt aan de kennis, vaardigheden en houding van leerlingen ten aanzien van pesten. In totaal zijn er 10 thema's waarover per thema meerdere lessen gegeven kunnen worden. De lessen zijn gericht op het preventief werken aan groepsvorming en het bieden van een veilige leeromgeving. Leerlingen en leerkrachten wordt inzicht gegeven in de rol van de groep bij het in stand houden van pesten en andere groepsproblemen. De lessen zijn goed opgebouwd en hebben meerdere werkvormen, zoals oefeningen, discussies, groepswork en rollenspellen. Elk thema wordt afgesloten met een KiVa-regel. Samen vormen de tien KiVa-regels het KiVa-contract. In de onderbouw wordt gewerkt met zes regels.

Welke methode of aanpak ook wordt gekozen op de scholen, het is van belang dat iedereen dezelfde taal spreekt en dat er eenduidigheid is door de hele school. Het kiezen van de meest geschikte aanpak voor de scholen, is van veel factoren afhankelijk.

2.3 Samen 1school

Tijdens een van de leerteambijeenkomsten heeft Yvonne van Vlaanderen ons informatie gegeven over Samen1school. Ons inziens een voorbeeld van een school waar de preventieve en positieve gedragsaanpak duidelijk houvast geeft aan alle betrokkenen.

Hieronder volgt een samenvatting van deze visie.

Samen1school is een schoolbrede, goed onderbouwde, preventieve, positieve gedragsaanpak en geeft scholen een duidelijk houvast op de volgende teambrede vragen: Welk gedrag verwachten we? Hoe bevorderen we dat gedrag? Wat doen we als kinderen ongewenst of grensoverschrijdend gedrag laten zien? De aanpak, die ontwikkeld is op de werkvloer samen met het team, zorgt voor een veilig en positief sociaal pedagogisch klimaat. De onderwijsinspectie beoordeelde 'de veiligheid', in juni 2016 in het kader van vernieuwd toezicht, met de maximale score!

Het team van De Springplank had enkele jaren geleden te maken met complexe gedragsproblematiek, en -met als gevolg- een hoog ziekteverzuim van leerkrachten met o.a. burnout gerelateerde klachten. De ontwikkelaars Yvonne Vlaanderen, gedragsdeskundige en leerkrachtencoach, en Joop van Baalen, teamleider bovenbouw en ICT-functionaris, ondersteunen nu andere schoolteams om deze succesvolle aanpak te vertalen naar een schooleigen op maat gemaakte versie van samen1school.

De aanpak rust op 4 pijlers:

Vanaf dag 1 wordt het gewenste gedrag aangeleerd en laat men goed gedrag toenemen door te complimenteren, te belonen en te vieren. Duidelijk is men bij grensoverschrijdend gedrag (incl. pesten) voorspelbaar in de consequenties. De consequentieladder zorgt dat de kinderen de voorspelbare consequenties ervaren van hun gedrag en draagt bij aan de duidelijke opbouw in interventies om te komen tot ander gedrag. De consequentie-/interventieladder laat een duidelijke opbouw zien in interventies om te komen tot ander gedrag. De gelaagde zorgstructuur in de zorgroute van de school gaat uit van een duidelijke aanspreekcultuur met een gedeelde verantwoordelijkheid van het hele team, de leerling en de ouders.

Samen1school zorgt voor basale, voorwaardelijke veiligheid met voorspelbare grenzen om te komen tot goed onderwijs. Waar kinderen zich optimaal kunnen ontwikkelen in een fijn speel-, leer- en werkklimaat voor leerlingen en leerkrachten. Dit heeft een positief effect op de leeropbrengsten, de werkdruk, de ouderbetrokkenheid en het ziekteverzuim.

Het belang, maar ook de complexiteit en veelomvattendheid van het creëren van een veilig klasklimaat, zoals omschreven in voorgaande hoofdstukken, maakt dat het essentieel is scholen en studenten voldoende toe te rusten.

3.1 Inventarisatie beginsituatie aanpak pesten op deelnemende scholen sinds invoering wet sociale veiligheid op de deelnemende basisscholen

Bij de start van het thema 'Ouderbetrokkenheid en Pesten' (september 2014) hebben we een inventarisatie gemaakt van de toenmalige aanpak op het gebied van pesten op de deelnemende scholen. Hieronder onze bevindingen:

Er worden verschillende methoden gebruikt om pesten aan te pakken. Het gaat hierbij om methoden die vooral preventief werken tegen pesten door kinderen vaardigheden te leren op sociaal-emotioneel vlak. De gebruikte methoden zijn Vreedzame school (op 2 scholen), Taakspel, Kanjertraining, Leefstijl (2 scholen) en Kinderen en hun sociale talenten. De twee scholen die met Leefstijl werken gebruiken het bij Leefstijl aanwezige onderdeel 'Sta op Tegen Pesten' om pestsituaties aan te pakken. Hierbij wordt een steungroep om het gepeste kind heen gevormd. Op alle scholen is een gedrags- of omgangsprotocol aanwezig waarin afspraken staan geformuleerd omtrent gewenst gedrag en maatregelen die worden ingezet wanneer regels overtreden worden. De benaming van dit protocol of plan verschilt per school. Iedere school is overigens verplicht om een dergelijk veiligheidsplan te hebben. Op de vraag of de leerkrachten binnen de deelnemende teams duidelijk voor ogen hebben wat hun taak is wanneer er gepest wordt in hun klas, antwoordden alle schoolleiders bevestigend. Meer twijfel is er over de vraag of alle leerkrachten daadwerkelijk voldoende zijn toegerust om met pestproblematiek binnen hun klas om te kunnen gaan. Op drie van de zeven scholen is dit volgens de schoolleider inderdaad het geval, op de andere scholen is de schoolleider er niet zeker van dat dit voor alle teamleden geldt.

Bij slechts twee van de zeven scholen was er op het moment van de enquête (2014-2015) een teamlid aangewezen als anti-pestcoördinator. Op de andere scholen was dat op dat moment niet zo. Sinds 2016 is het voor alle scholen verplicht om een vast aanspreekpunt op het gebied van pesten te hebben.

Op alle deelnemende scholen is er veel aandacht voor het groepsklimaat en de groepsregels. Aan het begin van het schooljaar ligt hierop extra nadruk. Op iedere school wordt besproken wat de verschillen zijn tussen plagen en pesten, zodat er op die manier door iedereen dezelfde taal kan worden gesproken. Ook is er op iedere school aandacht voor zaken als buitensluiten, zodat op deze wijze pesten preventief kan worden aangepakt. Deze thema's zijn ook opgenomen in de sociaal-emotionele methoden.

Het wisselt per groep en school of er voldoende evaluatiemomenten worden ingebouwd om het sociale klimaat te bespreken.

Omdat bovenstaande slechts een inventarisatie op zeven scholen betreft, is het moeilijk om algemene conclusies te trekken over de aanpak van pesten op basisscholen. Wel is duidelijk dat op iedere school aandacht is voor pestgedrag en de preventie ervan. De twijfel omtrent het adequaat kunnen handelen van alle leerkrachten op dit gebied bevestigt de noodzaak van het voornemen om meer aandacht te schenken aan dit thema op de Pabo's. Zo kunnen we ervoor zorgen dat onze toekomstige collega's voldoende toegerust zijn om met pestproblematiek om te gaan.

3.2 Pesten in de jaarplanning van de basisscholen bij de begeleiding van studenten

De jaarplanningen van de schoolleiders zijn tevens in 2014 verzameld.

Er was veel overlap waarneembaar tussen de verschillende jaarplanningen, zoals intervisie en gesprekken met studenten en praktijkopleiders en/of instituutopleiders, evaluatiemomenten en train de trainer bijeenkomsten. Nog niet bij alle schoolleiders was het thema pesten opgenomen in hun jaarplanning. Daar viel winst te boeken.

HOOFDSTUK 4. INVENTARISATIE

4.1. Inventarisatie van onderdelen pesten in curriculum van de Pabo, april 2016

In jaar 1 van de dagopleiding is er een module voor pedagogiek die de titel heeft Pedagogisch handelen en communiceren met jonge kinderen. Aan bod komt hier relaties met kinderen, de pedagogische basishouding, effectieve leerkrachtcommunicatie, ik-boodschap, effectieve complimenten en kritiek, het tegemoet komen aan basisbehoeften en de pedagogische kwaliteiten van de leerkracht. Studenten leren ook om een positieve invloed te hebben op het zelfbeeld van kinderen. De Roos van Leary wordt gebruikt als middel om groepsdynamica positief te beïnvloeden.

Aan de hand van beeldmateriaal wordt de leerkrachtcommunicatie bekeken en geanalyseerd.

In het 2e semester van jaar 1 is er in de cursus Beweging in ontwikkeling uitgebreid aandacht voor ontwikkelingspsychologie: de sociaal-emotionele ontwikkeling van kinderen komt uitgebreid aan de orde. Studenten leren over de basis van sociaal gedrag, het aangaan van relaties met anderen en morele ontwikkeling

In jaar 1 van de VO opleiding en in jaar 2 van de dag/dav opleiding zit één bijeenkomst over pesten in de module Gedrag en communicatie met het oudere kind. In een andere bijeenkomst worden de onderwerpen vooroordelen, stereotypen en pygmalioneffect besproken. Daarnaast is er een taak over groepsvorming die de studenten op de stageschool moeten uitvoeren. Bij de studietaak ontwerpen studenten twee lessen over groepsvorming waarbij er wordt gewerkt aan de sociaal emotionele competenties in de klas. Deze sociaal emotionele competenties zijn: besef hebben van jezelf en de ander, zelfmanagement, relatie hantering en keuzes maken. Het werken aan positieve groepswaarden met aandacht voor deze competenties versterkt de groepsband, de verantwoordelijkheid bij de kinderen en kan (daardoor) pesten voorkomen (Overveld, 2012). Er mag voor deze lessen verschillend materiaal voor groepsvorming gebruikt worden. Te denken valt aan: PAD (Resink, 2005), Leefstijl (Van Eck & Onvlee, 2008), Sociaal gedrag elke dag (Van der Horst & Hopmans, 2013) enzovoort. Tijdens de les kan gebruik gemaakt worden van versterkers (Woltjer & Janssens, 2014). Met de praktijkopleider evalueert de student de lessen en in dit feedbackmoment checken ze of ze gewerkt hebben aan een of meer van bovengenoemde sociaal emotionele competenties.

Naast de bijeenkomst over pesten is er een bijeenkomst over groepsdynamica.

In jaar 3 zit de cursus Passend onderwijs waarin de studenten een groepsplan gedrag opstellen naar model van Kees van Overveld. In de module Couleur Locale zitten de volgende onderwerpen: buitensluiten, radicalisering, tolerantie, vooroordelen en discriminatie en begeleiding in de verschillende fasen van groepsvorming en identiteitsontwikkeling.

In jaar 4 beschrijven de studenten het pedagogisch klimaat in de stageklas en bedenken interventies om dit in stand te houden of te verbeteren. Daarnaast hebben ze de vrijheid om onderzoek te doen naar pesten.

Het thema mediawijsheid met betrekking tot pesten komt niet voor in de ict-lijn.

Zie ook opleidingsprofiel met de verschillende kerntaken in bijlage 4.1.

4.2 Curriculum Pabo: Wijzigingen n.a.v. theorie, leerteambijeenkomsten en bijeenkomst Kees van Overveld (2018)

Inleiding

Binnen de verschillende varianten op de Pabo (dag, dav en VO) zijn er verbeteringen doorgevoerd naar aanleiding van theorie, leerteambijeenkomsten en de lezing van Kees van Overveld. Onderstaand worden de verschillende verbeteringen per variant beschreven.

Verbeteringen binnen de VO-groep

Vanuit de leerlijn, de leerteambijeenkomsten, recente wetenschappelijke onderzoeken en de lezing van Kees van Overveld kan geconcludeerd worden dat de lijn op de Pabo op het gebied van pesten verbeterd kan worden. September 2016 is een aantal verbeteringen doorgevoerd in de avondgroep VO, zowel in de lessen als in de opdrachten die ze moeten uitvoeren. De lessen zijn gericht op groepsdynamiek, theorie over de SEL-competenties, geschiedenis pesten en aanpak pesten. De studenten moeten de SEL-competenties invullen van vier leerlingen; één van een leerling waar ze een makkelijk contact mee hebben, één waarmee ze afstand voelen of een minder makkelijk contact mee hebben en vier gemiddelde leerlingen. Daarnaast geven ze twee sociaal emotionele lessen uit de methode die op hun stageschool gebruikt wordt en die gebaseerd is op het sociogram en de groepsfase. Binnen de lessen komt duidelijk groepsdynamiek en de SEL competenties aan de orde. Inmiddels is de evaluatie van de module binnen. De module van de VO is binnen het Online Evaluatie Instrument (februari 2017) geëvalueerd. De evaluatie is sterk verbeterd vergeleken met vorig jaar. De onderwijseenheid krijgt nu het cijfer 7.7. De evaluatie zal opnieuw gebruikt worden voor een herziening van de onderdelen. Met name het onderdeel reflectie kan verminderd worden. Zie bijlage 4.2 voor de betreffende onderdelen in een beoordelingsformat voor studenten.

HOOFDSTUK 5. ERVARINGEN STUDENTEN M.B.T. AANDACHT PESTEN EN SOCIAAL-EMOTIONEEL LEREN IN OPLEIDING EN WERKVELD.

Vooraf:

Om een beeld te krijgen van hoe studenten van de HUpabo de aandacht voor pesten en sociaal-emotioneel leren in bredere zin op de basisscholen en op de Pabo ervaren, is er een enquête uitgevoerd. De resultaten hiervan worden hieronder samengevat. In bijlage 5 'enquête sociaal-emotioneel leren en pesten' is de enquête en de uitslag hiervan te lezen.

Doel van de enquête:

Meer inzicht krijgen in de beleving en ervaringen van studenten op het onderdeel pesten en sociaal-emotioneel leren en de aandacht die hiervoor is op de Pabo en op de praktijkscholen. De enquête bestond uit 24 stellingen, welke op een vijfpuntschaal moesten worden beoordeeld. (helemaal mee eens tot helemaal mee oneens, en twee open vragen waarin de student werd gevraagd naar de sterke punten en de verbeterpunten voor zowel Pabo als opleidingsschool omtrent dit thema.

Uitkomsten t.o.v. de opleidingsscholen

De studenten ervaren over het algemeen dat ze voldoende betrokken worden tijdens het werkplekleren bij activiteiten omtrent het neerzetten van een veilig pedagogisch klimaat. Vrijwel alle studenten zijn op de hoogte van de methode die de opleidingsschool hanteert en samen met de praktijkopleider worden lessen op dit gebied geëvalueerd.

De verwachtingen ten aanzien van het zelf geven van lessen door de student verschilt per opleidingsschool. De studenten worden door de praktijkopleider betrokken bij eventuele problemen op sociaal emotioneel vlak. 53% van de studenten is tevreden over de wijze waarop hij/ zij begeleid wordt in het omgaan met pestgedrag. Van de studenten geeft 59% aan zich bekwaam te voelen in het omgaan met problemen op sociaal-emotioneel vlak en pestgedrag.

De studenten die zich niet bekwaam voelen gaven aan dat ze behoefte hebben aan concrete handzadadviezen in het geval van pesten.

Ze kregen wel algemene adviezen voor het neerzetten van een veilig klimaat, maar missen de handvatten om eventuele problemen op te lossen. Uit de enquête blijkt dat de schoolopleider nauwelijks een rol speelt in het overbrengen van kennis op dit vlak.

Uitkomsten t.o.v. de opleiding

Van de studenten ervaart slechts 26% dat hij/zij op de Pabo voldoende voorbereid wordt op het stimuleren van een veilig pedagogisch klimaat en het omgaan met pestgedrag.

In de enquête wordt de kennisoverdracht op dit vlak in losse deelgebieden opgesplitst. Het grootste deel van de studenten ervaart weinig kennisoverdracht over o.a. conflicthantering, digitaal pesten, de inhoud van een pestprotocol en de omgang met grensoverschrijdend gedrag.

Er is vooral behoefte aan kennis over hoe om te gaan met kinderen die grensoverschrijdend gedrag vertonen en de aanpak van pestproblematiek.

Studenten geven aan vooral informatie te krijgen over de preventie hiervan, maar weten niet wat ze moeten doen in probleemgevallen.

Samenvatting en conclusie

Studenten voelen zich niet voldoende bekwaam in de omgang met pestproblematiek. Hoewel ze op de praktijkscholen voldoende betrokken worden bij de zorg van een veilig pedagogisch klimaat, ervaren ze een gebrek aan kennis op dit vlak. Bij studenten ligt de wens om meer kennis te verwerven tijdens hun opleiding, zodat ze in hun toekomstige werk voldoende competent zijn om pestgedrag en andere sociaal-emotionele problemen effectief aan kunnen pakken.

HOOFDSTUK 6. LEERLIJN PESTEN BINNEN DE BASISCHOOL EN DE PABO

Momenteel is er in de opleiding en tijdens het werkplekleren van toekomstige leerkrachten over het algemeen nog relatief weinig aandacht voor het thema pesten op de basisschool. Vanuit een samenwerking tussen de Pabo's en de basisscholen willen wij hier verandering in brengen, zodat startende leerkrachten in de toekomst voldoende handvatten hebben om tot preventieve en curatieve maatregelen te komen op dit gebied.

Pestproblematiek valt niet los te zien van het bredere thema sociaal-emotionele ontwikkeling. In de leerlijn in bijlage 6 hebben wij aangegeven welke aspecten van dit thema aan bod dienen te komen in de opleiding, op welk moment en op welke plek (Pabo of basisschool).

We hopen bewustzijn te kweken bij schoolopleiders, praktijkopleiders, Pabo-docenten / instituutopleiders en studenten voor het belang van de sociaal-emotionele ontwikkeling in het curriculum. Het is van belang dat alle betrokkenen zo snel mogelijk met deze matrix aan de slag zullen gaan.

De praktijkopleider heeft een grote rol hierin, omdat zij/hij de student kan betrekken bij allerhande zaken die aan de orde zijn omtrent pesten en de sociaal-emotionele ontwikkeling.

Wanneer de ervaring in het omgaan met sociaal-emotionele problematiek wordt uitgebreid, zal de student zich steeds competentere gaan voelen en ook zijn op dit vlak.

7. CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN

Vanuit de theorie kan geconcludeerd worden dat het werken aan vijf sociaal emotionele competenties kan zorgen voor een veilig schoolklimaat zodat pesten voorkomen kan worden. Wij willen als leer-team in dit onderzoek uitdrukkelijk de nadruk leggen op de preventie van pesten. Zoals eerder benoemd, willen wij in de lijn van Van Overveld (2016) werken aan sociale veiligheid voor alle kinderen en leerkrachten op de basisschool.

Naar aanleiding van de screening van het lesprogramma van de Pabo rond het thema Pesten, trekt het leerteam de conclusie dat er binnen de opleiding aandacht is voor sociaal emotionele ontwikkeling en pesten.

Met name in jaar twee wordt er concreet aandacht besteed aan de sociaal emotionele competenties, aan de historie van pesten en het herkennen van pesten en het voorkomen daarvan.

Er is nog wel winst te behalen, zowel op de scholen zelf als binnen de opleiding.

Een voorbeeld is: checken of de rode lijn van jaar 1 tot en met jaar 4 op de Pabo omtrent pesten goed op elkaar zijn afgestemd.

Ervaringen opdoen én theoretische achtergronden verkrijgen zijn daarnaast voorwaarden voor een student om competent te worden in het voorkomen van pesten. Naast de diverse fasen in de opleiding is het ook van groot belang dit onderdeel in de inductiefase een prominente plek te geven bij de begeleiding van de startende leerkracht.

Uit de samenwerking is gebleken dat zowel de Pabo als de basisscholen niet geheel op de hoogte zijn van elkaars activiteiten met betrekking tot het thema pesten.

Binnen het curriculum op de Pabo kan meer aandacht komen voor dit thema, dit wordt ook door studenten aangegeven. In de basisscholen is nog niet bij alle schoolopleiders het thema opgenomen in de jaarplanning.

Opbrengsten van de samenwerking zijn:

- Meer zicht op elkaars activiteiten, een keuze vanuit de theorie voor een preventieve aanpak
- Een heldere matrix voor vier studiejaar voor de verschillende rollen die zijn samengevat in een concrete aanpassing van het curriculum op de Pabo zowel in de lessen als in de stagebeoordeling

Het leerteam doet hierbij de volgende aanbevelingen:

De leerlijn onder de aandacht brengen bij alle schoolopleiders, praktijkopleiders en docenten.

Voor de opleiding:

- Meer aandacht in het curriculum van de Pabo in de vorm van theorie en beroepsopdrachten.
- De rode lijn checken op het thema pesten van jaar 1 tot en met jaar 4.
- Pesten concreter uitwerken in de beoordelingsformulieren voor het werkplekleren.
Dit zorgt ervoor dat zowel de instituutopleider als de praktijkopleiders als de student op dit onderdeel gefocust blijven!
- Het is belangrijk om op de Pabo trainingen te geven over interculturele communicatie. (bijvoorbeeld acteurs inhuren en casussen naspelen). Na een jaar is het aan te bevelen om studenten opnieuw te vragen naar hun mening.
- Verdere aanpassingen/verfijningen binnen het huidige curriculum coördineren, begeleiden en monitoren
- Op de HUpabo: Een jaarlijkse bijeenkomst voor instituutopleiders organiseren en (bege)leiden

Voor de opleidingsscholen:

- Praktijkopleiders dienen het thema Pesten en het voorkomen daarvan integraal op te nemen in de begeleiding van studenten.
Door praktijkopleiders te wijzen op het belang van dit beroepsaspect én door handhaving van de activiteiten beschreven in de leerlijn, zal dit onderdeel krachtiger worden weggezet in de totale begeleiding van de student

- Praktijkscholen gebruiken de leerlijn voor de studenten.
Door het gebruik van deze leerlijn krijgt de student gedurende zijn opleiding opvolgende mogelijkheden om zich verder op dit gebied te kunnen ontwikkelen
- Het zou goed zijn om bijeenkomsten in te plannen om alle praktijkopleiders op de hoogte te brengen van wat we in welk jaar van een student verwachten. Ook moeten studenten meegenomen worden in de missie van de school v.w.b. het sociaal- pedagogisch klimaat.
- Het is belangrijk om intervisiemomenten op de praktijkscholen in te plannen op het gebied van pesten en om studenten kansen te bieden om hier daadwerkelijk mee aan de slag te gaan.
- Jaarlijkse bijeenkomst voor schoolopleiders organiseren en (bege)leiden, waarbij eigen jaarplanning, stageboek en doelen in relatie tot de leerlijnen centraal staan en aangevuld/ toegespitst worden naar schooleigen wensen.
- Binnen de opleiding voor de schoolopleiders wordt gericht aandacht besteed aan de begeleiding rond ouderbetrokkenheid en pesten, waarbij de leerlijnen als uitgangspunt genomen worden.
- Voor het verkrijgen van het Keurmerk Opleidingsschool (door auditcommissie) wordt gecheckt of er voldoende aandacht besteed wordt aan de begeleiding omtrent de thema's ouderbetrokkenheid en pesten

Voor de student en startende leerkracht:

- Studenten dienen in hun POP een leerdoel op te nemen m.b.t. het thema Pesten.
Door het opnemen van een leerdoel in het persoonlijk ontwikkelingsplan van de student wordt deze gewezen op het belang van dit beroepsaspect. Voor de startende leerkracht is er de verkorte leerlijn.

Voor de schoolbesturen:

- Schoolbesturen dienen Pesten een integraal onderdeel te laten zijn van het schoolbeleid, waarbij hiervoor specifieke aandacht is in de inductiefase van de startende leerkracht.
Door op dit onderdeel specifiek beleid te maken én te hanteren geeft het scholen steun in de verdere uitwerking van Pesten en daarbij stralen de besturen uit dat ook zij de aanpak van Pesten van groot belang achten.

Overige aanbevelingen

Cyclische evaluatiemomenten organiseren voor de diverse actoren (studenten, startende leerkrachten, schoolopleiders, instituutopleiders, ...)

- Waar wenselijk ondersteuning bij verdere uitbouw of implementatie binnen eigen school of bestuur.
- Bij startende leerkrachten: Advisering en ondersteuning van interne en externe coaches.
- Jaarlijkse bijeenkomst met het leerteam om de nieuwste ontwikkelingen te bespreken, te evalueren en de samenwerking te bestendigen.
- Ontwikkeling en verzorging van 'nieuwe' elementen zoals:
 - Keuzemodule en/ of minor 'Het creëren van een veilig pedagogisch klimaat', waarbij rolspel onderdeel is van de keuzemodules. Het bieden van een verdiepend theoretisch kader en het oefenen van gesprekstechnieken rond beide thema's zal, naast eigen ervaringen, casuïstiek en behoeften van studenten centraal staan.
 - Training voor startende leerkrachten; mogelijk als aanvulling op het bestaande inductietraject of als vrije keuze voor verdere professionalisering.
 - Jaarlijkse masterclass HUpabo voor startende leerkrachten en 4e jaars studenten.
 - Module voor post-HBO (eerste gesprekken zijn inmiddels gevoerd)

LITERATUUR

- Goossens, F., Vermande, M. & Meulen & M. van der (red.). (2012). *Pesten op school. Achtergronden en interventies*. Den Haag: Boom Lemma Uitgevers
- Henderson, M. (2013). *Omgaan met pesten*. Amsterdam: Uitgeverij SWP
- Luitjes, M. & Zeeuw-Jans, I. de. (2013). *Ontwikkeling in de groep*. Bussum: Coutinho. Hoofdstuk 1, 7.1, 7.2, 7.4 en 9.2.
- Overveld, K. van. (2016). *Groepsplan gedrag. Planmatig werken aan passend onderwijs*. Huizen: Pica Stichting School en Veiligheid. (2015). Wet veiligheid op school. Geraadpleegd op donderdag 8 juni 2017 van <https://www.schoolenveiligheid.nl/actueel/wettelijke-zorgplicht-sociale-veiligheid/>
- Stichting School en Veiligheid. (2015). *Richtinglijn competentieprofiel sociale veiligheid voor de pabo's*. Utrecht
- Stichting School en Veiligheid. (2015). *Toegerust op sociale veiligheid. Vervolgonderzoek naar de toerusting van aankomende leraren door pabo's en tweedegraads lerarenopleidingen op het gebied van sociale veiligheid*. Utrecht
- Stichting School en Veiligheid. (z.d.). *Vorm geven aan sociale veiligheid*. Geraadpleegd op donderdag 8 juni 2017 van <https://www.schoolenveiligheid.nl/po-vo/visie/vormgeven-aan-sociale-veiligheid/>
- Stigt, M. van. (2014). *Alles over pesten*. Amsterdam: Boom
- Woltjer, G. & Janssens, H. (2014). *Hoe ga je om met kinderen op school? Competenties in de praktijk*. Groningen/Houten: Noordhoff. Hoofdstuk 4, 5, 7, 15 en 17.
- Verus. Vereniging voor katholiek en christelijk onderwijs. (2015). *Worden scholen toch verplicht tot bewezen effectief antipestprogramma?* Geraadpleegd op donderdag 7 juni 2017 van <http://www.verus.nl/nieuws/worden-scholen-toch-verplicht-tot-bewezen-effectief-antipestprogramma>)

HANDIGE LINKS VOOR MEER INFORMATIE

KiVa (www.youtube.com/watch?v=K0em6EJCCxg)

Kanjertraining (www.leraar24.nl/video/616/kanjertraining-denken-over-gedrag#tab=0)

Vreedzame school (www.youtube.com/watch?v=v3x0liBgWB4)

Programma Alternatieve Denkstrategieën (PAD) (een leerplan ontwikkeld om de sociaal-emotionele ontwikkeling van kinderen tussen vier en twaalf jaar te stimuleren.)

www.schoolveiligheid.nl/po-vo/kennisbank/programma-alternatieve-denkstrategieen-pad/

Taakspel (https://youtu.be/_OENjBtihUY)

Alles Kidzzz (Een preventieve interventie gericht op vaardigheden van kinderen (9 - 12 jaar) om conflicten op een andere manier op te lossen)

www.schoolveiligheid.nl/po-vo/programma/alles-kidzzz-po/

Plezier op school (www.schoolveiligheid.nl/po-vo/kennisbank/plezier-op-school/)

Sta sterk (training) (www.omgaanmetpesten.nl/sta-sterk-training/)

School Wide Positive Behavior Support (SWPBS) (www.leraar24.nl/video/5760/positive-behavior-support-pbs#tab=0)

SWPBS (www.leraar24.nl/video/5760/positive-behavior-support-pbs#tab=0)

Taakspel (youtu.be/_OENjBtihUY)

Kanjertraining (www.leraar24.nl/video/616/kanjertraining-denken-over-gedrag#tab=0)

Kiva: www.kivaschool.nl en <http://www.nji.nl/antipestprogramma>

www.nrc.nl/nieuws/2014/05/27/de-meerderheid-van-toegepaste-anti-pestmethodes-werkt-niet

Kees van Overveld "groepsplan gedrag": www.leraar24.nl/video/2712/lezing-groepsplan-gedrag#

Samen meer school Meer lezen zie: Interview in het Onderwijsblad van 15 april 2017

drive.google.com/drive/search?q=Onderwijsblad

<file:///C:/Users/Gebruiker/Downloads/Onderwijsblad%2015%20april%202017%20Marijke%20Nijboer.pdf>

Stichting School en Veiligheid benoemde het als Best Practice

www.schoolveiligheid.nl/wp-content/uploads/sites/2/2017/06/Netwerkbijeenkomst-Gluren-bij-de-buren-DEF.pdf

Steunpunt Passend Onderwijs publiceert het als praktijkvoorbeeld de website

www.samen1school.nl

BIJLAGE 1

Vragenlijst SEL- competenties (Van Overveld, 2015)

- 1 = Geen ontwikkelpunt
 2 = Mogelijk een ontwikkelpunt
 3 = Ontwikkelpunt

Besef hebben van jezelf (self-awareness)	1	2	3
<ul style="list-style-type: none"> § eigen gevoelens herkennen en benoemen § kennen van de triggers die negatieve emoties in gang zetten § weten welk effect de eigen emoties op anderen hebben § eigen interesses, waarden en kracht kunnen benoemen § zelfvertrouwen hebben 			
Zelfmanagement (self-management)	1	2	3
<ul style="list-style-type: none"> § emoties en gedrag controleren in stressvolle of bedreigende situaties § doelgericht handelen § doorzetten in moeilijke situaties § op tijd hulp zoeken § gebruikmaken van de feedback van anderen 			
Besef hebben van de ander (social awareness)	1	2	3
<ul style="list-style-type: none"> § begrijpen hoe een ander de wereld ziet en daarover denkt § aanvoelen wat een ander voelt § gevoelens en gedrag van anderen voorspellen § verschillen tussen individuen en groepen herkennen en waarderen § non-verbaal gedrag herkennen en het eigen gedrag daarop afstemmen § verschillen in de ander waarderen 			
Relaties kunnen hanteren (relationship skills)	1	2	3
<ul style="list-style-type: none"> § duidelijk communiceren § vrienden kunnen maken § samenwerken § hulp aanbieden § sociale druk weerstaan § conflicten voorkomen en oplossen 			
Keuzes kunnen maken (responsible decision making)	1	2	3
<ul style="list-style-type: none"> § verantwoordelijkheid nemen voor het eigen gedrag § bijdragen aan een positief klimaat in de klas § kiezen met aandacht voor zichzelf en de ander § bedenken hoe keuzes de toekomst beïnvloeden § reflecteren over het eigen gedrag 			

BIJLAGE 2

De leerlijnen van de sociaal emotionele competenties

(Overveld, K. Groepsplan gedrag, 2015)

Zelfbeseft

	4-8 jaar	8-11 jaar	11-13 jaar
Gevoelens en gedrag herkennen	<p>Gevoelens herkennen.</p> <p>Gevoelens benoemen.</p> <p>Begrijpen hoe gevoelens en gedrag samenhangen.</p> <p>Het verschil weten tussen positieve en negatieve gevoelens.</p> <p>Situaties herkennen die mogelijk emotionele reacties oproepen.</p>	<p>Gevoelens beschrijven (makkelijke en moeilijke begrippen).</p> <p>Beschrijven hoe (moeilijke) situaties emoties beïnvloeden.</p> <p>Reflecteren op uitingen van gedrag.</p> <p>Reacties op emoties herkennen.</p>	<p>Emoties en effectieve gedragsuitingen beschrijven.</p> <p>Stressoren herkennen.</p> <p>De relatie tussen stressoren en emoties begrijpen.</p> <p>Reacties op emoties in verschillende settings analyseren (in persoonlijk contact, digitaal).</p>
Persoonlijke kwaliteiten en krachten (h)erkennen	<p>Herkennen wat iemand leuk/niet leuk vindt. Oog hebben voor je eigen en andermans behoeften, wensen, kwaliteiten, zwakheden en uitdagingen. Weten welke gevolgen je gedrag heeft.</p> <p>Verhelderende vragen stellen.</p> <p>Positieve oplossingen voor problemen verzinnen.</p> <p>Weten wie je om hulp kunt vragen. Oog hebben voor kracht van gezinsleden, vriendengroep, school en omgeving.</p>	<p>Eigen kwaliteiten identificeren.</p> <p>Voordelen van de persoonlijke kwaliteiten weten (bijvoorbeeld eerlijkheid). Weten welke strategieën je helpen (zoals positief blijven).</p> <p>Om feedback vragen en luisteren naar de ander. Beschrijven van de vaardigheden en interesses die je wilt ontwikkelen.</p> <p>Verklaren hoe mensen om je heen kunnen bijdragen aan schoolsucces en verantwoord gedrag</p>	<p>Persoonlijke voorkeuren inventariseren. Analyseren hoe persoonlijke kwaliteiten keuzes en succes beïnvloeden.</p> <p>De voordelen zien van reflectie.</p> <p>Weten hoe jouw persoonlijke keuzes in het leven je succes kunnen vergroten. Analyseren hoe je je omgeving kunt inzetten voor succes op school en in het dagelijks</p>

Zelfmanagement

	4-8 jaar	8-11 jaar	11-13 jaar
Emoties en gedrag hanteren	<p>Omgaan met emoties en stress.</p> <p>Impulsief gedrag controleren.</p> <p>De relatie tussen emotie, gedachte en gedrag snappen.</p> <p>Verbale en non-verbale boodschappen kunnen zenden.</p>	<p>Beschrijven hoe je op een sociaal aanvaarde manier met emoties omgaat. Laten zien hoe je in het dagelijks leven op een sociaal aanvaarde manier met emoties omgaat. Feiten en meningen onderscheiden. Gedragketens herkennen (oorzaak/gevolg).</p>	<p>Vaardigheden inzetten die stress verminderen. Effectief reageren in zeer emotionele situaties.</p> <p>Herkennen van bedrog, hypocrisie, contradicties enzovoort.</p> <p>Vaardigheden inzetten die kans op schoolsucces vergroten.</p>
Reflectie op standpunten en emotionele reacties	<p>Je verantwoordelijkheden ten opzichte van jezelf en de ander beschrijven.</p> <p>Beschrijven wat je verantwoordelijkheden zijn op school, thuis en in de maatschappij. Weten hoe je reageert op de hulp van anderen.</p> <p>Weten hoe je omgaat met tegenslag.</p>	<p>Erkennen dat je verantwoordelijkheden hebt ten opzichte van jezelf en anderen.</p> <p>Je verantwoordelijkheden demonstreren. Bij jezelf nagaan wat het met je doet om anderen te helpen. Begrijpen wat impulsief gedrag teweeg kan brengen.</p>	<p>Je inzetten voor je omgeving.</p> <p>Ervaringen beschrijven die hebben bijgedragen aan je standpunten. Je empathie in verschillende situaties inzetten</p>

Besef van de ander

	4-8 jaar	8-11 jaar	11-13 jaar
Gevoelens, gedachten en perspectief van de ander (h)erkennen	Erkennen dat anderen een situatie anders kunnen beleven. De emoties van anderen herkennen. De oorzaak van de emotie bij de ander achterhalen. Weten wat jouw gedrag bij de ander losmaakt.	Herkennen van <i>cues</i> die aangeven hoe de ander zich voelt.	andermans gevoelens en perspectief in diverse situaties. Het standpunt van de ander samenvatten. Herkennen hoe het gedrag van de ander het gedrag van derden beïnvloedt.
Verschillen en overeenkomsten van individu en groep (h)erkennen	De manier waarop anderen verschillen en overeenkomsten beschrijven. De kwaliteiten van de ander beschrijven. Je respectvol gedragen in conflictsituatie of bij verschil van mening.	Verschillen herkennen tussen diverse sociale en culturele groepen. Herkennen van een specifieke bijdrage van zo'n groep. Kunnen laten zien hoe je samenwerkt met iemand die anders in elkaar steekt dan jijzelf. Discriminatie, vooroordelen en stereotypering herkennen. De samenhang snappen tussen historische gebeurtenissen en het respect voor de menselijke waardigheid	Verklaren hoe onderlinge verschillen tussen individuen of groepen kunnen leiden tot pestgedrag. Manieren verzinnen om pestgedrag te laten stoppen. Het effect analyseren van een anti-pestpak. De impact van discriminatie, vooroordelen en stereotypering (h)erkennen. Tonen dat je kunt omgaan met verschillen tussen mensen.

Hanteren van relaties

	4-8 jaar	8-11 jaar	11-13 jaar
Gebruik van effectieve communicatieve en sociale vaardigheden	Gebruik van luistervaardigheden om de gevoelens en het perspectief van anderen te kunnen bepalen. Manieren vinden om plezierig te spelen en samen te werken met anderen. De ander complimenteren. Op je beurt wachten tijdens samenspel. Prosociaal gedrag laten zien, goede manieren demonstreren. De persoonlijke ruimte van de ander respecteren. Begrijpen hoe mimiek, lichaamstaal en de toon van je stem de relatie beïnvloeden.	De gevoelens en perspectieven van de ander beschrijven. Beschrijven hoe je vrienden maakt en behoudt. Analyseren hoe je effectief in een groep kunt samenwerken. Op gepaste wijze reageren op de feedback van de ander. Rekening houden met de behoeften van de ander. Je realiseren dat er in de communicatie via sociale media normen gelden. Processen in de groepsdynamiek herkennen.	Nagaan wanneer en hoe je reageert op de behoefte van de ander. Analyseren hoe jouw gedrag het gedrag van anderen beïnvloedt. Analyseren hoe je positieve relaties met anderen kunt bestendigen. Laten zien hoe je op coöperatieve wijze het effect van de groep kunt vergroten. Kunnen omgaan met groepsdynamische processen. Begrijpen hoe het gebruik van sociale media de relatie beïnvloedt en dat bepaalde keuzes gevolgen hebben.
Conflicthantering	Alledaagse problemen en conflicten herkennen. De oorzaak van conflicten (her)kennen. Effectieve probleemoplosstrategieën herkennen.	Oorzaak en gevolg van conflicten kunnen beschrijven. Op constructieve wijze problemen oplossen. Weten hoe je een conflict voorkomt, proactieve levenswijze.	Strategieën evalueren die interpersoonlijke problemen voorkomen en oplossen (bij jezelf en de ander). Alert zijn op gedrag dat conflicten kan veroorzaken (onder andere het gebruik sociale media). Verklaren hoe conflicten tot geweld leiden. Reflecteren op de eigen rol tijdens het omgaan met en het oplossen van een conflict.
Relaties/vriendschap opbouwen en handhaven	Erkennen dat relaties verschillen. Gedrag tonen waarmee je een positieve relatie bestendigt.	Positieve en negatieve aspecten in een relatie herkennen. Snappen hoe je persoonlijkheid de relatie beïnvloedt. Veilig en risicovol gedrag in relaties identificeren. Begrijpen hoe groepsdruk de relatie beïnvloedt.	Evalueren welke impact een relatie op jouw leven heeft. Begrijpen hoe veilig of risicovol gedrag de relatie beïnvloedt. Verstandig reageren op groepsdruk. De invloed van sociale media op de relatie (h)erkennen.

Keuzes kunnen maken

	4-8 jaar	8-11 jaar	11-13 jaar
Keuzes maken op grond van ethiek, veiligheid en maatschappelijke normen	<p>Snappen dat opzettelijk gedrag dat anderen pijn doet, verkeerd is. Herkennen van normen en overwegingen die het gedrag sturen. Veilige en onveilige situaties herkennen.</p> <p>Weten welk gedrag gepast is en welk gedrag dat niet is.</p>	<p>Laten zien dat je de rechten van jezelf en de ander respecteert.</p> <p>Kennis hebben over hoe sociale normen effect hebben op besluitvorming en gedrag. Veilige en onveilige situaties kunnen vergelijken. (H)erkennen dat bepaalde beslissingen je doelen op korte/ lange termijn beïnvloeden.</p>	<p>Evalueren van eigen eerlijkheid, respect en compassie ten aanzien van de ander bij het maken van beslissingen. Analyseren waarom een school en de samenleving regels nodig hebben. Kunnen omgaan met onveilige situaties.</p>
Verantwoord gebruik van je besluitvormingsvaardigheden in dagelijkse situaties	<p>Besluiten van anderen kunnen herkennen.</p> <p>Positieve keuzes maken in het contact met je klasgenoten</p>	<p>Weten wat de stappen in het besluitvormingsproces zijn.</p> <p>Alternatieve oplossingen bedenken voor diverse situaties.</p> <p>Je alternatieve oplossingen evalueren</p>	<p>Analyseren hoe besluitvorming je schoolsucces verbetert.</p> <p>Evalueren van vaardigheden om druk in onveilige of onethische situaties te weerstaan.</p>
Bijdragen aan het welzijn op school en in de buurt	<p>Herkennen en gebruiken van rollen die op positieve wijze bijdragen aan de klas en het gezin</p>	<p>Herkennen en gebruiken van rollen die op positieve wijze bijdragen aan de school en je directe omgeving.</p>	<p>Evalueren hoe je bijdraagt aan het algemeen belang van je school of directe omgeving</p>
Probleem-oplossen	<p>Ontwikkelen van zelfcontrole.</p> <p>Problemen oplossen via een eenvoudig stappenmodel.</p>	<p>Problemen oplossen via een stappenmodel waarbij goed wordt nagedacht over keuzes die worden gemaakt.</p>	<p>Problemen oplossen via een stappenmodel. Alle keuzes kunnen op een abstract niveau worden toegelicht.</p>

BIJLAGE 3

Linken naar filmpjes over een aantal methoden voor de basisschool

KiVa

(<https://www.youtube.com/watch?v=K0em6EJCCxg>)

P.R.I.M.A. (anti-pest programma)

(<https://www.youtube.com/watch?v=u0HMKbKv8Yc>)

Kanjertraining

(<https://www.leraar24.nl/video/616/kanjertraining-denken-over-gedrag#tab=0>)

Vreedzame school

(<https://www.youtube.com/watch?v=v3x0liBgWB4>)

Taakspel

(https://youtu.be/_0ENjBtihUY)

Sta sterk (training)

(<https://www.youtube.com/watch?v=uzHdzKEpW5w>)

BIJLAGE 4.1 Opleidingsprofiel HUPabo ITT, 2017-2018

In het opleidingsprofiel staan bij de verschillende kerntaken en fasen de volgende deeltaken geelgedrukt die betrekking hebben op het thema pesten en waar nu aan gewerkt wordt binnen het curriculum. De niet geelgedrukte deeltaken komen nu niet aan bod en/of hebben geen connectie met het thema pesten.

Kerntaak 1 Pedagogisch adequaat handelen	Opbouwen en onderhouden van een ondersteunende relatie met kinderen, leiding geven aan de groep en zorgen voor een goed en pedagogisch adequaat leerklimaat			
	Fase 1 opleidingsbekwaam	Fase 2 Basisbekwaam	Fase 3 gevorderd bekwaam	Fase 4 startbekwaam
1. Kennis hebben van hoe kinderen kunnen leren, zich ontwikkelen en gedragen (K).	Kennen van het verloop van cognitieve, sociaal-emotionele, morele en motorische leerprocessen en ontwikkeling bij kinderen. Kennen van (fasen in) groepsprocessen en leiderschapsstijlen	Herkennen van het niveau van cognitieve, sociaal-emotionele, morele en motorische leerprocessen en ontwikkeling bij kinderen. Herkennen van (fasen in) groepsprocessen en van passende leiderschapsstijlen.	Herkennen van gedrags-, leer- en ontwikkelingsproblemen en mogelijkheden tot groei bij kinderen. Herkennen van complexe groepsprocessen en van passende leiderschapsstijlen	
2. Aandacht en zorg hebben voor kinderen en daarbij tegemoet komen aan hun basisbehoeften	Contact maken met kinderen, empathisch reageren en een relatie met hen opbouwen. Kinderen aanmoedigen en effectieve complimenten geven. Ruimte geven aan kinderen en reageren op hun ideeën en inbreng.	Empathisch reageren op kinderen, hen ondersteunen en aanmoedigen. Effectieve feedback geven aan kinderen en deze constructief formuleren. Kinderen uitnodigen om hun eigen ideeën in te brengen.	Kinderen ondersteunen op sociaal-emotioneel en moreel gebied en herkennen van signaalgedrag. Responsief communiceren en hoge en realistische verwachtingen uitspreken. Ideeën en inbreng van kinderen een plek geven in de lesactiviteiten.	Planmatig passende sociaal-emotionele en morele ondersteuning bieden. Planmatig responsief handelen. Ideeën en inbreng van kinderen een plek geven in het onderwijs en de klas.
3. Een veilig leven en leerklimaat creëren door duidelijk te zijn over gedragsregels en afspraken.	Leiding nemen binnen de groep en afspraken maken met kinderen. Geldende klassenregels herhalen, kinderen aanspreken en het gewenste gedrag positief waarderen.	Leiding geven aan de groep en onderlinge verwachtingen uitwisselen. Klassenregels bespreekbaar maken, duidelijke verwachtingen uitspreken en deze consequent hanteren. Geldende schoolregels consequent hanteren binnen en buiten de klas.	Leiding geven aan de groep en tegemoet komen aan verschillen tussen bij het hanteren en eventueel aanpassen van de klassenregels. School- en klassenregels verbinden en positief en consequent hanteren.	School- en klassenregels zo nodig in het team aan de orde stellen en afstemmen.

Kerntaak 1	Fase 1 opleidingsbekwaam	Fase 2 Basisbekwaam	Fase 3 gevorderd bekwaam	Fase 4 startbekwaam
4. Goede omgang en samenwerking bevorderen en adequaat hantieren van groepsprocessen en de dynamiek daarin.	Groepsprocessen, rollen en sociale verhoudingen en de dynamiek hierin herkennen in de groep. Concrete verwachtingen uitspreken over samenwerking en positieve omgang met elkaar. Conflicten tussen kinderen signaleren en erop reageren.	Groepsprocessen, rollen en sociale verhoudingen (waaronder pestgedrag) bespreken met kinderen. Met kinderen bespreken hoe samenwerking en positieve omgang met elkaar kan verbeteren. Intervenieren bij conflicten tussen kinderen en deze met hen bespreken.	Groepsprocessen, rollen en sociale verhoudingen (o.a. pestgedrag) met kinderen bespreken en verbeteren. Kinderen concreet ondersteunen bij het samenwerken en positief omgaan met elkaar. Intervenieren bij conflicten en kinderen ondersteunen bij het oplossen ervan	Groepsprocessen, rollen en sociale verhoudingen (o.a. pestgedrag) bij kinderen planmatig verbeteren. Planmatig ondersteunen bij het aanleren van samenwerking. Waar nodig bij conflicten contact opnemen met collega's en ouders.
5. Zich bewust zijn van en een open houding hebben bij diversiteit en dit bij de kinderen bevorderen.	Vriendelijk en constructief reageren op alle kinderen in de groep. Het goede voorbeeld geven in het rekening houden met elkaar. Een open houding laten zien ten aanzien van diversiteit en interculturaliteit. Onderkennen van de invloed van de eigen cultuur op het eigen handelen.	Met kinderen bespreken hoe zij rekening kunnen houden met elkaar. Vanuit een open houding diversiteit en interculturaliteit met kinderen bespreken. Herkennen van vooroordelen bij zichzelf en bij kinderen en hier grenzen aan stellen.	Kinderen betrekken bij het creëren van een klimaat van rekening houden met elkaar. Verschillen in opvattingen en gedrag met kinderen bespreken en waarderen. Bespreken van waarden en normen gericht op respect voor elkaar.	Planmatig creëren van een respectvolle sfeer in de klas samen met de kinderen. Verbinding leggen tussen thuis- en schoolcultuur Waarden ontwikkeling, ethisch handelen en moreel gedrag van kinderen stimuleren.

Kerntaak 2 professioneel voorbereiden en evalueren van onderwijsactiviteiten	Professioneel voorbereiden en evalueren van onderwijsactiviteiten			
	Fase 1 opleidingsbekwaam	Fase 2 Basisbekwaam	Fase 3 gevorderd bekwaam	Fase 4 startbekwaam
1. Beheersen van de kennis en vaardigheden in het basisschoolcurriculum	Kennismaken met de stof en vaardigheden van het basisschoolcurriculum.	Volledig beheersen van de stof wat betreft kennis en vaardigheden.	Boven de stof staan en doorgaande leerlijnen kennen en herkennen.	Nieuwe ontwikkelingen signaleren en in lessen opnemen
2. Per schoolvak beschikken over een stevige vakdidactische kennisbasis	Ontwikkelen van basiskennis over vakspecifieke leerstofopbouw. Kennen van vakspecifieke instructie en werkvormen.	Herkennen van vakspecifieke leerstofopbouw in methodes. Kennen en herkennen van vakspecifieke leerinstructie en werkvormen, ook vanuit de vakdidactische kennis. Inzicht hebben in mogelijkheden tot het verbinden van lesdoelen van verschillende vakken.	Herkennen van vakspecifieke leerstofopbouw en de cruciale momenten daarin, in verschillende methodes. Kennen en herkennen van vakspecifieke instructie en werkvormen, ook bij specifieke leerproblemen. (Her)kennen van specifieke mogelijkheden om lesdoelen en werkvormen in diverse vakken te combineren. (Her)kennen van vakspecifieke leerproblemen en mogelijkheden voor differentiatie.	De doorgaande lijn van de school kennen. Beschikken over gespecialiseerde vakdidactische kennis. Relateren van vakdidactiek aan beschikbare kennis en het persoonlijk werkconcept

Kerntaak 2	Fase 1 opleidingsbekwaam	Fase 2 Basisbekwaam	Fase 3 gevorderd bekwaam	Fase 4 startbekwaam
3. Kennis hebben over toetsen en beoordelen van leerresultaten en diagnosticeren van leerproblemen	Kennen van de voornaamste vormen en methoden van toetsen en beoordelen en de registratie van toetsgegevens.	Kennen van adequaat gebruik van toetsen en beoordelingen en van resultaten bij evalueren en voorbereiden van onderwijs. Kennen van interpretaties en effecten van cijfers en rapporten bij leerlingen en ouders en voorwaarden voor betekenisvol gebruik.	Kennen van kwaliteitseisen bij toetsen en beoordelingen en bestaande toetsen daarop kunnen analyseren en beoordelen. Kennen van de analyses van gegevens in een volgsysteem en het gebruik van de uitkomsten. Kennen van instrumenten en analyses voor diagnosticeren van leerproblemen.	Inzicht hebben in de plaats en het belang van toetsen en beoordelen voor de zorgstructuur, kwaliteitszorg, externe verantwoording en schoolontwikkeling.
4. In kaart brengen van en aansluiten bij de beginsituatie van de groep en de verschillen tussen kinderen, en daar- bij lesdoelen formuleren met passende inhouden, werkvormen en taken.	Observeren van kinderen en signaleren van ontwikkelingsniveaus, onderwijsbehoeften. Overleggen met de praktijkopleider over kinderen, programma, methode en activiteiten. Kiezen van passende instructie, werkvormen en taken, ook individueel.	Analyseren en vastleggen van ontwikkelingsniveaus. Conclusies trekken uit hoe het onderwijs is verlopen en de resultaten daarvan. Ontwerpen van instructie vanuit de vakdidactiek op meerdere niveaus	Adequaat analyseren en systematisch vastleggen van gegevens uit toetsen en het volgsysteem. De verzamelde gegevens systematisch gebruiken bij het voorbereiden van lessen. Hanteren van verschillende instructieniveaus en bedenken van alternatieven.	Toetsgegevens klas- en leerjaaroverstijgend analyseren Resultaten van analyses betrekken bij afstemming tussen leerjaren en werken aan doorlopende leerlijnen.
5. Toets- en beoordelingsvormen kiezen, aanpassen en ontwikkelen		Inzetten van toets- en beoordelingsvormen uit de methode.	Beoordelen van geschiktheid van toetsvormen en evt. alternatieven zoeken.	Aanpassen en ontwikkelen van toets- en beoordelingsvormen.
6. Methoden, materialen en hulpmiddelen functioneel inzetten en inrichten van een betekenisvolle, stimulerende en effectieve leeromgeving. Plannen en organiseren van leeractiviteiten	Kiezen van leermiddelen en materialen die aansluiten bij het doel van de activiteit (en de beginsituatie). Maken van een lesplanning met het lesvoorbereidingsformulier en overleggen met de praktijkopleider. Voorbereiden van twee opeenvolgende onderwijsactiviteiten.	Maken lesplanning, rekening houdend met niveaugroepen en de planning van de praktijkopleider. Voorbereiden van meerdere onderwijsactiviteiten gedurende een dagdeel.	Maken van een dagplanning, passend binnen de periodeplanning. Voorbereiden van meerdere onderwijsactiviteiten gedurende een dag	Maken van een adequate organisatorische en inhoudelijke periodeplanning. Voorbereiden van meerdere onderwijsactiviteiten op meer dagen achter elkaar.
7. Systematisch gebruiken van evaluaties bij het voorbereiden van onderwijsactiviteiten.	Analyseren van het verloop van de eigen lessen en activiteiten, feedback vragen en lering trekken.	Evaluaties gebruiken om vervolgactiviteiten op groepsniveau aan te passen.	Evaluaties gebruiken om planning en leeractiviteiten voor individuele kinderen aan te passen.	Binnen het team conclusies trekken uit klas- en leerjaaroverstijgende evaluaties

Kerntaak 3 Uitvoeren van onderwijs en begeleiding	Professioneel uitvoeren van onderwijsactiviteiten en volgen en begeleiden van kinderen			
	Fase 1 opleidingsbekwaam	Fase 2 Basisbekwaam	Fase 3 gevorderd bekwaam	Fase 4 startbekwaam
1. Met de kinderen een onderwijsactiviteit starten, hen motiveren en aansluiten bij hun voorkennis.	Ophalen van voorkennis en lesdoelen expliciteren aan kinderen. Gebruik maken van de belevingswereld, de leef-omgeving en de actualiteit bij de keuze van de leerstof. Motiveren van kinderen zodat de betrokkenheid toeneemt en een goede werkhouding stimuleren.	Met kinderen ophalen van voorkennis en lesdoelen met hen bespreken. Gericht aansluiten bij de belevingswereld, leef-omgeving en actualiteit bij de keuze van de leerstof. Stimuleren van taakgericht gedrag van kinderen zodat de betrokkenheid toeneemt.	Structureel rekening houden met de belevingswereld, leef-omgeving en actualiteit en kinderen inbreng geven bij de keuze van de leerstof. Op planmatige wijze kinderen motiveren en taakgerichtheid stimuleren zodat de betrokkenheid toeneemt.	Deze deeltaak vervullen op achtereenvolgende gehele dagen en dragen van de groepsverantwoordelijkheid
2. Geven van doelgerichte en gedifferentieerde instructie met gebruik van vakdidactische kennis.	Geven van interactieve klassikale, groeps- en individuele instructie. Geven van instructie: presenteren en uitleggen Leergesprekken voeren: open vragen stellen, extra uitleg geven	Geven van interactieve instructie op meer niveaus, lettend op verschillen in niveau, tempo en interesse. Instructie: voorbeelden geven, voordoen (ook van denkprocessen, modeling) Leergesprekken: hardop denken stimuleren, suggesties geven	Geven van interactieve instructie en daarbij inspelen op verschillen tussen kinderen in niveau, tempo en interesse. Instructie: bij leerlingen stimuleren dat ze een juist mentaal beeld vormen Leergesprekken: uitspraken van leerlingen (samen) evalueren	
3. Kinderen aan het werk zetten en houden met taken en werkvormen passend bij de lesdoelen.	Uitleggen van taken en werkvormen en benutten van leermiddelen om de betrokkenheid te verhogen. Signaleren en benoemen van taakgericht gedrag van kinderen.	Zo nodig opnieuw uitleggen van taken en werkvormen tijdens het uitvoeren van de lesactiviteit. Benoemen en eventueel bijsturen van taakgericht gedrag van de groep.	Zo nodig bijstellen van taken en werkvormen tijdens het uitvoeren van de lesactiviteit. Taakgericht gedrag afstemmen met de groep en individuele kinderen.	Deze deeltaak vervullen op achtereenvolgende gehele dagen en dragen van de groepsverantwoordelijkheid
4. Volgen en begeleiden van kinderen bij hun leerproces met gebruik van vakdidactische kennis.	Individuele kinderen helpen en volgen van de groep. Coachen: volgen van werk-, denk- en leerproces van kinderen. Kinderen hun denken laten verwoorden. Herkennen van leer- en oplossingsstrategieën en kinderen ondersteunen.	Coachen: stellen van vragen die kinderen aan het denken zetten. Kinderen laten reflecteren en samenwerkend leren bevorderen. Ondersteunen van meerdere leer- en oplossingsstrategieën.	Coachen: geven van hints, aanmoedigen en feedback. Kinderen laten exploreren en zelfstandig leren stimuleren Kinderen bewust maken van en begeleiden bij hun leer- en oplossingsstrategieën.	
5. Afronden en evalueren van de onderwijsactiviteit met de kinderen	Het lesverloop en de behaalde lesdoelen met kinderen bespreken.	Met de kinderen het lesverloop en de behaalde lesdoelen evalueren en afspreken van vervolgvaciteiten.	Samen met de kinderen periodiek evalueren van het onderwijs en bedenken van vervolgvaciteiten en alternatieve aanpakken.	Deze deeltaak vervullen op achtereenvolgende gehele dagen en dragen van de groepsverantwoordelijkheid
6. Behouden van overzicht en flexibel inspelen op de situatie, het lesverloop en verschillen tussen kinderen.	De hele groep en de individuele kinderen overzien en reageren op gebeurtenissen	De groep en de individuele kinderen overzien en flexibel inspelen op gebeurtenissen.	De groep en de individuele kinderen overzien en anticiperen op gebeurtenissen	Deze deeltaak vervullen op achtereenvolgende gehele dagen en dragen van de groepsverantwoordelijkheid

Kerntaak 4 Communiceren en samenwerken	Communiceren, overleggen en samenwerken met ouders, collega's en andere professionals			
	Fase 1 opleidingsbekwaam	Fase 2 Basisbekwaam	Fase 3 gevorderd bekwaam	Fase 4 startbekwaam
1. Vanuit een open houding professioneel communiceren met volwassenen, zowel individueel als groepsgewijs	Contact leggen met en constructief reageren op anderen in diverse rollen. Open staan voor ideeën en waarden van anderen. Eigen ideeën en waarden inbrengen. De waarden van de school kennen en respecteren.	Oog krijgen voor communicatievaardigheden en deze (verder) ontwikkelen. Actief interesse tonen in ideeën van anderen. In ontmoeting met anderen eigen waarden meer bewust maken en verwoorden. De waarden van de school in praktijk brengen.	Communicatievaardigheden gericht inzetten, zoals een actieve luisterhouding. In dialoog treden met anderen. Uitleggen hoe eigen handelen voortkomt uit waarden. De waarden van de school bespreken en eraan bijdragen. Een presentatie verzorgen in het team.	Communicatievaardigheden inzetten om negatieve patronen om te buigen. In dialoog treden met het oog op wederzijds begrip. De waarden van de school kritisch bespreken en ze uitdragen naar buiten. Een presentatie verzorgen voor ouders.
2. Overleggen en samenwerken met ouders, collega's en andere professionals	Zich oriënteren in het team en de taken en rollen. Eigen handelen bespreken en open staan voor feedback. Zichtbaar zijn in de school. Vragen stellen over kinderen en hun omgeving. Deelnemen aan en hulp aanbieden bij activiteiten buiten de lessen (vieringen, excursies e.d.). Contacten hebben met ouders. Af en toe samenwerken met ouders bij activiteiten binnen de groep. Zich verdiepen in de zorgstructuur op de school.	Af en toe bijdragen aan overleg tussen collega's. Vragen om feedback. Komen met suggesties. Over kinderen spreken met respect en begrip. Bij activiteiten buiten de lessen deeltaken op zich nemen en initiatieven nemen. Met ouders over de dagelijkse gang van zaken spreken. Deelnemen aan activiteiten in de school waarbij ook ouders betrokken zijn. De contacten met andere instellingen in kaart brengen.	Deelnemen aan overleg en bijdragen aan de uitvoering. Samenwerking aangaan en (helpen) ontwikkelen. Nemen van initiatieven. Over kinderen spreken met inzicht en visie. Inzicht hebben in het taakbeleid op de school en deelnemen aan bespreking van taken. Zicht hebben op de ontwikkeling van kinderen en een gepland gesprek voeren met hun ouders. Deelnemen aan contacten die de school met ouders onderhoudt. Aansluiten bij gesprekken met externe professionals.	Constructieve bijdragen leveren in overlegsituaties. Deelnemen aan collegiale consultatie en feedback. Zaken ter discussie stellen. Anderen bij eigen activiteiten betrekken en leiding geven. Inzicht hebben in de schoolorganisatie en verantwoordelijkheid nemen voor activiteiten. Een gepland gesprek voeren met de ouders van een kind met specifieke onderwijsbehoefte. Proactief deelnemen aan contacten die de school met ouders onderhoudt. Professioneel handelen in de contacten met externen.

Kerntaak 5 Werken aan professionele ontwikkeling	Blijven werken aan persoonlijke en professionele groei, kritisch, systematisch en gefundeerd			
	Fase 1 opleidingsbekwaam	Fase 2 Basisbekwaam	Fase 3 gevorderd bekwaam	Fase 4 startbekwaam
1. Actief omgaan met informatie en blijven ontwikkelen van eigen kennis, mede op basis van bestaand en eigen onderzoek, en deze kennis gebruiken bij visie ontwikkelen, keuzen maken en zich verantwoorden	<p>Zoeken en selecteren van relevante informatie.</p> <p>Zich verdiepen in beschikbare kennis uit evaluatie en onderzoek.</p> <p>Kleine onderzoeksopdrachten uitvoeren in de praktijk.</p> <p>Met anderen bespreken van relevante kennis.</p>	<p>Analyseren en beoordelen van informatie op kwaliteit.</p> <p>Actief kennisnemen van uitkomsten van onderzoek.</p> <p>Oefenen met formuleren van vragen en methoden van gegevensverzameling.</p> <p>Eigen kennis delen met anderen. Eigen handelen verantwoorden op basis van relevante concepten en ervaring.</p>	<p>Structureren en effectief gebruiken van informatie.</p> <p>Onderzoeksuitkomsten analyseren op relevantie.</p> <p>Onderzoek doen naar een probleem op een school</p> <p>Kennis uit eigen onderzoek delen binnen de school.</p> <p>Eigen handelen verantwoorden op basis van kennis en visie.</p>	<p>Onderzoek doen naar het effect van een nieuwe aanpak.</p> <p>Met zelf ontwikkelde kennis bijdragen aan de kennisontwikkeling op de school.</p> <p>Bij verantwoorden van eigen handelen afwegen tussen meer concepten en visies en in relatie tot algemene en situatie-specifieke kennis.</p>
2. Leren van feedback en reflectie, zowel individueel als gezamenlijk.	<p>Reflecteren op de praktijk in de klas, relevante kennis, eigen keuzen en handelen.</p> <p>Diverse vormen van reflectie gebruiken, en daarbij ook beschikbare kennis betrekken.</p> <p>Feedback vragen over eigen handelen en deze feedback bespreken.</p>	<p>Af en toe bijdragen aan overleg tussen collega's. Vragen om feedback. Komen met suggesties. Over kinderen spreken met respect en begrip. Bij activiteiten buiten de lessen deeltaken op zich nemen en initiatieven nemen.</p> <p>Met ouders over de dagelijkse gang van zaken spreken.</p> <p>Deelnemen aan activiteiten in de school waarbij ook ouders betrokken zijn.</p> <p>De contacten met andere instellingen in kaart brengen.</p>	<p>Reflecteren op het eigen functioneren en de eigen visie. Conclusies en vragen formuleren en inbrengen.</p> <p>Feedback geven, ontvangen en gebruiken om eigen handelen te verbeteren.</p> <p>Eigen leerdoelen afstemmen op het beleid van de school.</p>	<p>Voor verdere professionele ontwikkeling een eigen leer-route kiezen.</p> <p>Inzicht ontwikkelen in en bijdragen aan collectieve leerprocessen.</p>

BIJLAGE 4.2

Onderdelen aangepast in de beoordeling voor gedrag en communicatie curriculum Pabo naar aanleiding van lezing Kees van Overveld. GLVF is Gefaseerd Les Voorbereidings Formulier.

Beoordeling opdracht 2				
	Goed	Voldoende	Matig	Onvoldoende
1. Uitwerking GLVF	Het GLVF is volledig uitgewerkt. Deze uitwerking is helder en zorgvuldig beschreven.	Het GLVF is volledig uitgewerkt.	Het GLVF is uitgewerkt, maar op een summiere manier.	De student heeft de GLVF niet zorgvuldig en helder beschreven en er missen onderdelen.
2. Ontwerpen van 2 lessen sociaal emotionele ontwikkeling	De student heeft lesmateriaal en lesinhoud gebruikt waarbij er kwalitatief wordt gewerkt aan minimaal twee van de onderstaande sociaal emotionele competenties. Deze sociaal emotionele competenties zijn: besef hebben van jezelf en de ander, zelfmanagement, relatie hantering en keuzes maken (Overveld, 2012). In het lesontwerp is onderbouwend en passend materiaal gebruikt, aansluitend op de competenties van Kees van Overveld. Dit ontwerp is volledig, diepgaand en to the point beschreven in het glvf.	De student heeft lesmateriaal en lesinhoud gebruikt waarbij er wordt gewerkt aan minimaal twee sel-competenties. Deze sociaal emotionele competenties zijn: besef hebben van jezelf en de ander, zelfmanagement, relatie hantering en keuzes maken (Overveld, 2012). In het lesontwerp is onderbouwend en passend materiaal gebruikt, aansluitend op de competenties van Kees van Overveld.	De student heeft nauwelijks en zeer oppervlakkig gebruik gemaakt van lesmateriaal en lesinhoud dat gericht is op minimaal twee sel-competenties.	De student heeft de lesinhoud en het lesmateriaal niet gericht op het werken aan de sociaal emotionele competenties.
3. Reflectie lessen	De student reflecteert op de les en beschrijft daarin hoe de les kwalitatief inhoudelijk en organisatorisch is verlopen. Hierin is duidelijk de feedback van een medestudent verwerkt. Daarnaast beschrijft de student een reflectie over het werken aan minimaal twee sel-competenties. De reflectie is diepgaand en helder beschreven met onderbouwing van een eigen gekozen reflectiemodel.	De student reflecteert op de les en beschrijft daarin hoe de les kwalitatief inhoudelijk en organisatorisch is verlopen. Hierin is duidelijk de feedback van een medestudent verwerkt. Daarnaast beschrijft de student een reflectie over het werken aan minimaal twee sel-competenties.	De student heeft een reflectie gekregen, maar de reflectie is onduidelijk en/of er mist informatie.	De student heeft een zeer oppervlakkige en onduidelijke reflectie geschreven. Feedback medestudent is niet verwerkt.

Beoordeling opdracht 3

	Goed	Voldoende	Matig	Onvoldoende
<p>4. Beschrijving van uitkomsten gedragsvragenlijsten sel-competenties van 2 kinderen die buiten de groep vallen</p>	<p>De student beschrijft uitkomsten van gedragsvragenlijsten sel-competenties van 2 kinderen. De student beschrijft inhoudelijk bij elke competentie hoe de verschillende indicatoren ontwikkeld zijn bij 4 kinderen. Deze beschrijving is diepgaand en to the point.</p>	<p>De student beschrijft uitkomsten van gedragsvragenlijsten sel-competenties van 2 kinderen en beschrijft inhoudelijk bij elke competentie hoe de verschillende indicatoren ontwikkeld zijn bij 4 kinderen.</p>	<p>De student beschrijft de uitkomsten, maar deze beschrijving is te algemeen beschreven.</p>	<p>De student benoemt niet hoe de verschillende indicatoren ontwikkeld zijn.</p>
<p>5. Beschrijving van uitkomsten op eigen gedragsvragenlijst en op de gedragsvragenlijsten sel-competenties bij kind waarmee je een goed contact hebt en nabijheid voelt.</p>	<p>De student beschrijft de uitkomsten van de gedragsvragenlijsten sel-competenties en beschrijft inhoudelijk bij elke competentie hoe de verschillende indicatoren ontwikkeld zijn. Daarnaast beschrijft de student de overeenkomsten en verschillen in uitkomsten op de vragenlijst tussen die van hemzelf en die van de leerling op de selcompetenties. Deze beschrijving is diepgaand en to the point.</p>	<p>De student beschrijft de uitkomsten van de gedragsvragenlijst sel-competenties en beschrijft inhoudelijk bij elke competentie hoe de verschillende indicatoren ontwikkeld zijn. Daarnaast beschrijft de student de overeenkomsten en verschillen in uitkomsten op de vragenlijst tussen die van hemzelf en die van de leerling op de selcompetenties.</p>	<p>De student beschrijft de uitkomsten, maar deze beschrijving is te algemeen beschreven.</p>	<p>De student benoemt niet hoe de verschillende indicatoren ontwikkeld zijn.</p>
<p>6. Beschrijving van uitkomsten op eigen gedragsvragenlijst en op de gedragsvragenlijsten sel-competenties bij kind waarmee het contact moeilijker verloopt of waarmee je afstand voelt.</p>	<p>De student beschrijft de uitkomsten van de gedragsvragenlijsten sel-competenties en beschrijft inhoudelijk bij elke competentie hoe de verschillende indicatoren ontwikkeld zijn. Daarnaast beschrijft de student de overeenkomsten en verschillen in uitkomsten op de vragenlijst tussen die van hemzelf en die van de leerling op de selcompetenties. Deze beschrijving is diepgaand en to the point</p>	<p>De student beschrijft de uitkomsten van de gedragsvragenlijst sel-competenties en beschrijft inhoudelijk bij elke competentie hoe de verschillende indicatoren ontwikkeld zijn. Daarnaast beschrijft de student de overeenkomsten en verschillen in uitkomsten op de vragenlijst tussen die van hemzelf en die van de leerling op de selcompetenties.</p>	<p>De student beschrijft de uitkomsten, maar deze beschrijving is te algemeen beschreven.</p>	<p>De student benoemt niet hoe de verschillende indicatoren ontwikkeld zijn.</p>
<p>7. Interview met kind waarmee het contact moeilijker is of waarmee je afstand voelt.</p>	<p>De student heeft binnen de reflectie het effect van eigen communicatievaardigheden op het gesprek geschreven, gebruikmakend van de kijkwijzerpunten en de feedback van een medestudent. De reflectie is diepgaand en to the point beschreven.</p>	<p>De student heeft binnen de reflectie het effect van eigen communicatievaardigheden op het gesprek geschreven, gebruikmakend van de kijkwijzerpunten en de feedback van een medestudent</p>	<p>De student heeft een reflectie geschreven, maar deze is algemeen. De feedback is weinig passend.</p>	<p>De student benoemt niet het effect van de eigen communicatievaardigheden op het gesprek. Feedback medestudent is niet verwerkt</p>

VERBETERINGEN BINNEN DE DAG- EN AVONDOPLEIDING

Binnen de dag- en de avondopleiding zijn er ook veranderingen doorgevoerd. De module gedrag en communicatie is februari 2017 hernieuwd gestart. Hieronder staan de betreffende nieuwe onderdelen. De evaluatie zal binnenkort plaatsvinden. GLVF is Gefaseerd Les Voorbereidings Formulier.

Opdracht 1				
<p>1. Uitwerking GLVF en reflectie lessen</p>	<p>Het GLVF is volledig uitgewerkt. Deze uitwerking is helder en zorgvuldig beschreven. De student reflecteert op de les en beschrijft daarin hoe de les kwalitatief inhoudelijk en organisatorisch is verlopen. Hierin is duidelijk de feedback van medestudenten verwerkt. Daarnaast beschrijft de student een reflectie over het werken aan minimaal twee sel-competenties. De reflectie is diepgaand en helder beschreven met onderbouwing van een eigen gekozen reflectiemodel</p>	<p>Het GLVF is volledig uitgewerkt. De student reflecteert op de les en beschrijft daarin hoe de les kwalitatief inhoudelijk en organisatorisch is verlopen. Hierin is duidelijk de feedback van medestudenten verwerkt. Daarnaast beschrijft de student een reflectie over het werken aan minimaal twee sel-competenties</p>	<p>Het GLVF is uitgewerkt, maar op een summere manier. De student heeft een reflectie geschreven, maar de reflectie is onduidelijk en/of er mist informatie</p>	<p>De student heeft een zeer oppervlakkige en onduidelijke reflectie geschreven. Feedback medestudenten is niet verwerkt.</p>
<p>2. Ontwerpen van 2 lessen sociaal emotionele ontwikkeling.</p>	<p>De student heeft lesmateriaal en lesinhoud gebruikt waarbij er kwalitatief wordt gewerkt aan minimaal twee van de onderstaande sociaal emotionele competenties. Deze sociaal emotionele competenties zijn: <i>beseft hebben van jezelf en de ander, zelfmanagement, relatie hante-ring en keuzes maken</i> (Overveld, 2012). In het lesontwerp is onderbouwend en passend materiaal gebruikt, aansluitend op de competenties van Kees van Overveld. Bovendien is de les gebaseerd op het sociogram. Dit ontwerp is volledig, diepgaand en to the point beschreven in het GLVF.</p>	<p>De student heeft lesmateriaal en lesinhoud gebruikt waarbij er wordt gewerkt aan minimaal twee sel-competenties. Deze sociaal emotionele competenties zijn: <i>beseft hebben van jezelf en de ander, zelfmanagement, relatie hante-ring en keuzes maken</i> (Overveld, 2012). In het lesontwerp is onderbouwend en passend materiaal gebruikt, aansluitend op de competenties van Kees van Overveld. Bovendien is de les gebaseerd op het sociogram.</p>	<p>De student heeft nauwelijks en zeer oppervlakkig gebruik gemaakt van lesmateriaal en lesinhoud dat gericht is op minimaal twee sel-competenties.</p>	<p>De student heeft de lesinhoud en het lesmateriaal niet gericht op het werken aan de sociaal emotionele competenties en/of is niet gebaseerd op het sociogram.</p>

Beoordeling opdracht 2 pedagogiek

	Goed	Voldoende	Matig	Onvoldoende
3. Beschrijving van uitkomsten gedragsvragenlijsten sel-competenties van 2 kinderen die buiten de groep vallen.	De student beschrijft uitkomsten van gedragsvragenlijsten sel-competenties van 2 gemiddelde kinderen. De student beschrijft inhoudelijk bij elke competentie hoe de verschillende indicatoren ontwikkeld zijn bij 2 kinderen. Deze beschrijving is diepgaand en to the point.	De student beschrijft uitkomsten van gedragsvragenlijsten sel-competenties van 2 kinderen en beschrijft inhoudelijk bij elke competentie hoe de verschillende indicatoren ontwikkeld zijn bij 4 kinderen.	De student beschrijft de uitkomsten, maar deze beschrijving is te algemeen beschreven.	De student benoemt niet hoe de verschillende indicatoren ontwikkeld zijn
4. Beschrijving van uitkomsten op eigen gedragsvragenlijst en op de gedragsvragenlijsten sel-competenties bij kind waarmee je een goed contact hebt en nabijheid voelt en bij kind waarmee het contact moeilijker verloopt	De student beschrijft de uitkomsten van de gedragsvragenlijsten sel-competenties en beschrijft inhoudelijk bij elke competentie hoe de verschillende indicatoren ontwikkeld zijn. Daarnaast beschrijft de student de overeenkomsten en verschillen in uitkomsten op de vragenlijst tussen die van hemzelf en die van de leerling op de selcompetenties. Deze beschrijving is diepgaand en to the point.	De student beschrijft de uitkomsten van de gedragsvragenlijst sel-competenties en beschrijft inhoudelijk bij elke competentie hoe de verschillende indicatoren ontwikkeld zijn. Daarnaast beschrijft de student de overeenkomsten en verschillen in uitkomsten op de vragenlijst tussen die van hemzelf en die van de leerling op de selcompetenties.	De student beschrijft de uitkomsten, maar deze beschrijving is te algemeen beschreven.	De student benoemt niet hoe de verschillende indicatoren ontwikkeld zijn.
5. Interview met kind waarmee het contact moeilijker is of waarbij je afstand voelt	De student heeft binnen de reflectie het effect van eigen communicatievaardigheden op het gesprek geschreven, gebruikmakend van de feedback van een medestudenten. De reflectie is diepgaand en to the point beschreven.	De student heeft binnen de reflectie het effect van eigen communicatievaardigheden op het gesprek geschreven, gebruikmakend van de feedback van medestudenten.	De student heeft een reflectie geschreven, maar deze is algemeen. De feedback is weinig passend.	De student benoemt niet het effect van de eigen communicatievaardigheden op het gesprek. Feedback medestudent is niet verwerkt

BIJLAGE 5 ENQUÊTE PESTEN ONDER STUDENTEN

Enquêtevragen sociaal-emotioneel leren en pesten

Naam:

Leerjaar en variant Pabo

De Pabo en de stagescholen stellen zich ten doel om studenten zo goed mogelijk voor te bereiden op het creëren van een veilig pedagogisch klimaat en het voorkomen van pestgedrag. Door middel van onderstaande enquête willen we een zo'n compleet mogelijk beeld krijgen van de huidige situatie op dit gebied. Wil je steeds het vakje aankruisen dat het meeste geldt voor jouw situatie?

Onderstaande vragen hebben betrekking op de opleidingsschool	Helemaal mee oneens	Mee oneens	Neutraal	Mee eens	Helemaal mee eens
Ik ben op de hoogte van de methode voor sociaal-emotionele ontwikkeling op de opleidingsschool.					
Op de opleidingsschool word ik door de praktijkopleider gestimuleerd om actief te zorgen voor een veilig pedagogisch klimaat.					
Op mijn opleidingsschool wordt er van mij verwacht dat ik een aantal lessen sociaal emotionele ontwikkeling geef.					
Samen met mijn praktijkopleider evalueer ik lessen waarbij de groepsvorming, veilig pedagogisch klimaat en pesten aan de orde komen.					
Ik word door mijn praktijkopleider betrokken bij problemen op sociaal-emotioneel vlak in mijn stageklas.					
Ik ben tevreden over de begeleiding die ik krijg op het gebied van het creëren van een goed veilig pedagogisch klimaat en het voorkomen van pestgedrag.					
Ik ben tevreden over de ruimte die ik krijg op mijn stageschool om leerkrachtvaardigheden te ontwikkelen die nodig zijn om pesten te voorkomen.					
De schoolopleider heeft mij gecoacht op het gebied van leerkrachtvaardigheden en kennis op het gebied van een veilig pedagogisch klimaat en pesten.					
Ik ben op de hoogte van de visie van de stageschool op het gebied van een veilig pedagogisch klimaat, pesten en het beleid van school.					
Ik voel mij bekwaam in het omgaan met problemen op sociaal-emotioneel vlak in mijn stageklas.					

Onderstaande vragen hebben betrekking op de Pabo	Helemaal mee oneens	Mee oneens	Neutraal	Mee eens	Helemaal mee eens
Ik ben op de hoogte van theorieën rond het thema 'veilig pedagogisch klimaat en pesten'.					
Op de Pabo word ik voldoende voorbereid op het stimuleren van een veilig pedagogisch klimaat en het omgaan met pestgedrag.					
Op de Pabo krijg je voldoende informatie over het sociogram en het afnemen daarvan.					
Op de Pabo krijg je voldoende informatie over digitaal pesten.					
Op de pabo krijg je voldoende informatie over de theorie van Kees van Overveld.					
Op de Pabo krijg je voldoende informatie over conflicthantering (tussen kinderen).					
Op de Pabo krijg ik voldoende informatie over hoe ik sociaal-emotioneel gedrag van kinderen kan observeren.					
Op de Pabo krijg ik voldoende informatie over hoe ik een gesprek tussen leerkracht en ouder/verzorger van een gepest kind kan observeren.					
Op de Pabo krijg ik voldoende informatie over de inhoud van een pestprotocol.					
Op de Pabo krijg ik genoeg informatie over het maken van een groepsplan gedrag.					
Op de Pabo krijg ik genoeg informatie over het omgaan met grensoverschrijdend gedrag van kinderen.					
Op de Pabo krijg ik voldoende informatie over de gevolgen van pesten voor de gepeste.					
Op de Pabo krijg ik voldoende informatie over het ontwerpen van lessen met als onderlegger een methode over sociaal-emotionele ontwikkeling.					
Op de Pabo krijg ik voldoende informatie over de aanpak van pestgedrag.					

Geef in onderstaande vak aan wat jij sterk vindt rondom dit thema, zowel op de Pabo als op de opleidingsschool.

Geef ook aan wat je eventueel mist omtrent dit thema, zowel op de opleidingsschool als op de Pabo.

BIJLAGE 6 INTERVISIE-IDEEËN

Hieronder staan twee intervisie-ideeën die in de praktijk met studenten uitgevoerd kunnen worden. De eerste is de incidentmethode en de tweede is de roddelmethode.

Intervisie vanuit de incidentmethode

Doel

Op een gestructureerde wijze een casus (een incident) analyseren en komen tot een aantal mogelijke oplossingen ter hantering van het probleem.

Wat is de incidentmethode?

De incidentmethode is zeer eenvoudige en redelijk strak gestructureerde stijl, die erop gericht is om moeizame zaken of nieuwe ontwikkelingen in een kleine groep te bespreken. Structuur is nodig, het biedt ruimte en toch begrenzing, zodat de deelnemers voldoende openheid, rust en tijd ervaren om hun verhaal te doen. Daarbij is het belangrijk ook flexibel om te mogen gaan met deze structuur zodat het groepsproces soepel en vrije voortgang kan krijgen. Kennis en ervaring van de deelnemers kunnen worden benut, terwijl vrijblijvendheid wordt voorkomen. De incidentmethode helpt een groep deelnemers om via de structuur en tijdsplanning doelmatig en effectief aan een situatie / probleemstelling te werken.

Kenmerken van de incidentmethode zijn:

- de deelnemers verplaatsen zich in de situatie van een ander;
- zij zien de betekenis van een kleine gebeurtenis;
- zij stellen relevante vragen met betrekking tot hun werksituatie;
- zij maken onderscheid tussen analyse van een probleem en oplossingen formuleren;
- zij ervaren dat werkproblemen op verschillende manieren opgelost kunnen worden.

De bespreking van het incident wordt opgedeeld in een aantal duidelijk van elkaar te onderscheiden fases. Op deze wijze wordt het gedachteproces, dat ten grondslag ligt aan het handelen geëxpliciteerd, waardoor men meer grip kan krijgen op het probleem.

Werkvorm incidentmethode

De incidentmethode heeft een werkvorm, waarbij een groep collega's of deelnemers met gelijke werkervaring zich intensief verdiept in een bepaalde situatie, d.m.v. het bespreken en analyseren van een gekozen situatie uit de dagelijkse praktijk van één van deze collega's of groepsleden.

De opzet van de incidentmethode is als volgt:

Fase 1 - Nieuwe inbreng van een persoonlijke werksituatie / probleem

Hierbij is het belangrijk te kiezen voor een persoonlijke werksituatie / probleem, die onlangs in de praktijk plaats heeft gevonden.

Introductie van het incident / situatie via een korte schets tot op het kritische moment, zonder te vertellen hoe je zelf handelde of hoe de situatie afliep. De andere deelnemers maken aantekeningen. De inbrenger vertelt nu uitgebreider over zijn/haar situatie, mogelijke ideeën voor de oplossingen worden weggelaten. Deelnemers noteren, voor zichzelf, de vragen die ze hebben om meer inzicht te krijgen in de situatie.

Fase 2 - Analyseren van de persoonlijke situatie

De groep stelt informatieve vragen aan de inbrenger.

Het gaat om feitelijke vragen.

Doorvragen; niet interpreteren, oordelen of suggereren.

De inbrenger vertelt hoe zij/hij uiteindelijk heeft gehandeld.

Fase 3 - Bewustwording

De deelnemers bespreken hoe zij de situatie zien en welke oorzaken zij hebben ontdekt. Benoem aanduidingen die er waren. Hoe was de rol van de inbrenger en betrokkenen. Bekijk ook de omgevingsfactoren.

Men herformuleert de persoonlijke werksituatie / probleem.

Rond de analyse af met een adviesronde en bespreking van inzichten.

Fase 4 - Verbreding van de werksituatie of het probleem

Bepaal welke persoonlijke betrokkenheid ieder heeft tot het ingebrachte probleem. Wat zouden jullie doen in deze situatie?

Bespreek de inzichten die ontstaan zijn.

Leg de relatie van hier en nu (groepsbespreking) naar de praktijk.

Fase 5 - Evaluatie en vervolgspraken.

Hoe hebben de deelnemers de bijeenkomst ervaren?

Welke persoonlijke leeropbrengst is er?

Wat is nog niet uitgesproken?

Afspraken voor de volgende intervisie bijeenkomst.

Tijdshantering intervisiebijeenkomst

In het intervisiegesprek is de tijdshantering van groot belang, deze dient door de gespreksleider/ster bewaakt te worden.

Fase 1 - Inbreng van een nieuw persoonlijk werkprobleem (10 min)

Fase 2 - Analyseren van het persoonlijke werkprobleem (20 min)

Fase 3 - Bewustwordingsfase (10 min)

Fase 4 - Verbreding van het werkprobleem in de groep (20 min)

Fase 5 - Evaluatie (10 min) en vervolgspraken plannen (10 min)

Reflectieverslag

De inbrenger van het probleem maakt tijdens de intervisie aantekeningen. Deze worden met de indrukken, adviezen en eventuele inzichten en gevoelens door de inbrenger verwerkt tot een reflectieverslag.

In het reflectieverslag komen de volgende aandachtspunten terug:

Welke inzichten heb je verkregen

Wat heb je met de adviezen binnen de praktijk gedaan

Hoe was je gevoelsbeleving na de intervisiebespreking

Hoe heb je het collegiale advies ervaren

Zie je een gedragsverandering binnen het werkveld

Is er iets blijven liggen wat aandacht vraagt

Het oefenen van het schrijven en bespreken van een reflectieverslag zal regelmatig terug kunnen komen binnen studiecoaching.

Werkvorm roddelmethode

Laat iedereen zijn of haar casus op kort opschrijven.

Vraag deelnemers of zij de casus kort willen beschrijven.

Kies één casus die centraal zal staan.

Wijs een gespreksleider aan.

De gespreksleider stelt zo veel mogelijk open vragen om de casus te concretiseren. De anderen horen toe en maken eventueel enkele aantekeningen. Zij mogen géén interventies plegen!

Na ongeveer 15 minuten keert degene die de casus heeft ingebracht de groep letterlijk de rug toe. Hij of zij kan achter de gespreksleider gaan zitten (zij zitten dan met de ruggen naar elkaar).

De gespreksleider gaat gedurende ongeveer 15 minuten met de groep over de casus 'roddelen'. Gevoelens, gedachten en gedrag staan centraal. Ook mogen allerlei oplossingen worden aangedragen. Nu mag de inbrenger van de casus géén interventies plegen.

Aan het einde van de roddelronde komt de inbrenger weer bij de groep. Hij of zij reageert op de anderen, stelt vragen, vraagt om verheldering e.d.

Tot slot schrijft iedereen twee boodschappen:

Een mythe (Het is een mythe dat je het wél zou doen, wanneer je meer tijd zou hebben: Het is een kwestie van PRIORITIJD.)

Een uitdaging (Ik wens je toe dat je de ander meer verantwoordelijkheid kunt geven, door zelf los te laten) Eventueel kan onder begeleiding de uitdaging nader worden uitgewerkt. Dit onderdeel maakt geen onderdeel van intervisie meer uit.

BIJLAGE 7

VERKORTE LEERLIJN PESTEN: PESTEN, DAT PAKKEN WE AAN!

Jaar 1				
Tijd	Leerdoelen De student	Leeractiviteiten De student	Relevante bronnen/ materialen	Betrokkenen en werkvormen
	<p>Groepsprocessen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Heeft kennis van en herkent (fasen in) groepsprocessen, rollen, leiderschaps- stijlen en sociale dynamiek in de groep - Hanteert/ bevordert adequaat groepsprocessen en de dynamiek daarin 	<ul style="list-style-type: none"> - Analyseert het groepsproces van de eigen pabo-klas - Bespreekt groepsprocessen, rollen en sociale verhoudingen met kinderen - Bespreekt met kinderen hoe samenwerking en positieve omgang met elkaar kan verbeteren ** 	<ul style="list-style-type: none"> - Groepsdynamica Tuckman - Luitjes, M. & Zeeuw-Jans, I. de. (2013). <i>Ontwikkeling in de groep</i>. Coutinho - Bijleveld, B. (2011). <i>De Gouden Weken</i>. Eduforce <p>**</p>	<p>Pabo: vakdocent Biedt theoretisch kader</p> <p>Pabo: S&W Bespreekt analyse</p> <p>Opleidingsschool: PO'er Begeleidt, coacht</p>
	<p>Veilig pedagogisch klimaat:</p> <p>Creëert een veilig pedagogisch klimaat door duidelijk te zijn over gedragsregels en afspraken van de stageschool en deze gericht toe te passen</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Raadpleegt bij de start van de stage de schoolgids (gedragsregels en afspraken) - Observeert hoe de PO'er een veilig pedagogisch klimaat creëert en interviewt PO'er hierover - Neemt leiding binnen de groep en maakt afspraken met de kinderen - Toont zelf voorbeeldgedrag - Herhaalt geldende gedragsregels, spreekt kinderen aan en waardeert het gewenste gedrag positief - Spreekt leerlingen aan op ongewenst gedrag ** - Past per semester minimaal één energizer of klasbouwer toe 	<ul style="list-style-type: none"> - Schoolgids - Woltjer, G. & Janssens, H (2014); <i>Hoe ga je om met kinderen op school?</i> Noordhoff. Hfdst 4, 5, 7, 15, 17 - Bakker-De Jong, M. & Mijland, I. (2015). <i>Handboek positieve groepsvorming</i> Quirijn - Kopmels, D. (2013). <i>Bouwen aan klasklimaat</i>. Bazalt - Kagan, S.& Kagan, L. (2015). <i>Teambouwers</i>. Bazalt ** 	<p>Pabo: S&W'er Begeleidt proces en reflectie rond interview</p> <p>Pabo: Vakdocent Biedt theoretisch kader</p> <p>Opleidingsschool SO'er Startgesprek; Bevraagt en informeert student over gedragsregels school</p> <p>Opleidingsschool: PO'er Informeert student over gedragsregels klas. Coacht in dagelijkse praktijk. Evalueert met student eigen handelen en handelen student</p>
	<p>Diversiteit:</p> <p>Is zich bewust van diversiteit, heeft een open houding en bevordert dit bij alle kinderen</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Reageert vriendelijk en constructief op alle kinderen in de groep - Geeft het goede voorbeeld t.a.v. rekening houden met elkaar - Toont een open houding t.a.v. diversiteit en intercultu-raliteit - Onderkent de invloed van de eigen cultuur op het eigen handelen en de eigen vanzelfsprekendheden 	<p>Theorie: zie eerder</p>	<p>Pabo: Vakdocent Biedt theoretisch kader</p>
	<p>Conflicthantering:</p> <p>Kent interventiestrategieën bij conflicten en past deze adequaat toe</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Observeert interventies van PO'er - Signaleert conflicten tussen kinderen - Lost kleine ruzies tussen kinderen op 	<p>Theorie: zie eerder</p>	<p>Pabo: Vakdocent Biedt theoretisch kader</p>

Jaar 1				
Tijd	Leerdoelen De student	Leeractiviteiten De student	Relevante bronnen/ materialen	Betrokkenen en werkvormen
	<p>Methodieken, protocollen en volgsystemen:</p> <p>Is bekend met de sociaal-emotionele methode van de stageschool en de schoolbrede aanpak rond het creëren van een veilig pedagogisch klimaat</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Observeert een les sociaal-emotionele ontwikkeling - Bekijkt de methode - Observeert interventies van PO'er - Geeft korte activiteit ter bevordering van de sociaal-emotionele ontwikkeling 	<p>Kijkwijzer sociaal-emotionele methode</p>	<p>Pabo: vakdocent</p> <p>Biedt theoretisch kader rond methodieken sociaal-emotionele ontwikkeling en begeleidt proces rond kijkwijzer</p> <p>Opleidingsschool: PO'er</p> <p>Verstrekt informatie en begeleidt</p>
	<p>Social media en ik:</p> <p>Is op de hoogte van de nieuwste wet- en regelgeving en de werkwijze van de stageschool</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Is bekend met de gedragscodes van de school en hanteert deze - Is bekend met de Wet op Privacy en hanteert deze 		<p>Pabo Vakdocent</p> <p>Biedt theoretisch kader</p> <p>Opleidingsschool SO'er</p> <p>Startgesprek; licht student in over gedragscodes school</p>
	<p>Ontwikkeling eigen professionele identiteit:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Onderkent de invloed van de eigen persoonlijkheid, cultuur en geschiedenis op het eigen handelen en de eigen vanzelfsprekendheden - Herkent aannames bij zichzelf en bij kinderen en stelt hier grenzen aan. 	<ul style="list-style-type: none"> - Heeft intervisie over eigen aandeel in het creëren van een veilig pedagogisch klimaat 	<p>Intervisieform (bv incidentmethode)</p> <p>Geerts, van Balen en Postma (2014). Praktijkboek voor leraren. Bussum: Coutinho</p>	<p>Pabo: S&W</p> <p>Verzorgt intervisie 1e semester</p> <p>Opleidingsschool SO'er:</p> <p>Verzorgt intervisie 2e semester</p>

Jaar 2 (Zie bij ** van jaar 1 ook de bronnen/ materialen en betrokkenen/ werkvormen die daarbij horen)				
Tijd	Leerdoelen De student	Leeractiviteiten De student	Relevante bronnen/ materialen	Betrokkenen en werkvormen
	<p>Groepsprocessen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Heeft kennis van en herkent (fasen in) groepsprocessen, rollen, leiderschapstijlen en sociale dynamiek in de groep - Hanteert/ bevordert adequaat groepsprocessen en de dynamiek daarin 	<p>Zie ** jaar 1</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Zie ** jaar 1 - Roos van Leary, www.hoadd.noordhoff.nl/sites/7699 	<p>Pabo: vakdocent</p> <p>Biedt theoretisch kader</p>
	<p>Veilig pedagogisch klimaat:</p> <p>Creëert een veilig pedagogisch klimaat door duidelijk te zijn over gedragsregels en afspraken van de stageschool en deze gericht toe te passen</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Zie ** jaar 1 - Voert kindgesprekken met twee leerlingen die buiten de groep vallen, met één leerling waar de student een goede band mee voelt en met één leerling waarbij de student afstand voelt (zie sociaal-emotionele competenties van Kees van Overveld) - Hanteert geldende schoolregels consequent binnen en buiten de klas. - Verzorgt 5 energizers of klasbouwers, passend bij de behoefte van de groep 	<ul style="list-style-type: none"> - Zie ** jaar 1 - Overveld, K. van. (2016). <i>Groepsplan gedrag. Planmatig werken aan passend onderwijs.</i> Huizen: Pica - Woltjer, G & Janssens, H (2014); <i>Hoe ga je om met kinderen op school?</i> 	<p>Pabo: Vakdocent</p> <p>Biedt theoretisch kader en bespreekt ervaringen kindgesprekken</p> <p>Opleidingsschool: PO'er</p> <p>Begeleidt</p>

Jaar 2

Tijd	Leerdoelen De student	Leeractiviteiten De student	Relevante bronnen/ materialen	Betrokkenen en werkvormen
	Diversiteit: Is zich bewust van diversiteit, heeft een open houding en bevordert dit bij alle kinderen	- Zie ** jaar 1 - Bespreekt tijdens een klassikale activiteit met kinderen hoe zij rekening kunnen houden met elkaar, gelet op diversiteit en interculturaliteit	- Zie ** jaar 1	
	Conflictbantering: Verdiept interventiestrategieën bij conflicten en past deze adequaat toe	- Zie ** jaar 1 - Bespreekt met PO'er eigen plan van aanpak bij minimaal 2 kleine incidenten	- Zie ** jaar 1	Opleidingsschool PO'er - Begeleidt - Betreft student actief bij kleine conflicten tussen kinderen
	Methodieken, protocollen en volgsystemen: - Is bekend met verschillende methodieken ter ondersteuning van de bevordering van de sociaal-emotionele ontwikkeling - Is bekend met de sociaal-emotionele methode van de stageschool en de schoolbrede aanpak rond het creëren van een veilig pedagogisch klimaat	- Verdiept zich in verschillende methodieken en vergelijkt deze met dat wat er op de stageschool gebeurt - Geeft minimaal één les uit de sociaal-emotionele methode van de stageschool - Bekijkt het LVS van 3 leerlingen - Neemt mogelijk sociogram af of bestudeert al aanwezige sociogram	- Actualiteit - Bewezen effectieve methodieken/interventies - Kijkwijzer methodieken - Sociaal-emotionele LVS stageschool https://www.sometics.com/nl/sociogram	Pabo: Vakdocent Biedt theoretisch kader en bespreekt bevindingen en ervaringen studenten Opleidingsschool: PO'er Begeleidt Bespreekt uitslag sociogram Opleidingsschool SO'er: Startgesprek: Informeert over methodieken en aandacht voor pesten
	Samenwerking school en omgeving: - Ervaart het belang van samenwerking tussen ouders en school ter bevordering van sociale veiligheid - Is zich bewust van verschillen tussen schoolcultuur, eigen cultuur en tpaboiscultuur	- Observeert gesprek tussen ouders en school rondom sociaal-emotionele zorg - Oefent oudergesprekken d.m.v. rollenspel oefening - Voert minimaal twee 'informele' gesprekken met ouders van een leerling waar zorg is op het sociaal-emotionele vlak over loop van die dag	- Kijkwijzer - Casussen - Acteurs/ studenten MBO - Zie ook leerlijn ouderbetrokkenheid	PABO: Vakdocent Begeleidt rollenspel Opleidingsschool: PO'er Begeleidt
	Social media en ik: Heeft kennis van verschillende lesprogramma's i.r.t. mediawijsheid	- Verdiept zich in verschillende methodieken en vergelijkt dit met dat wat er op de stageschool gebeurt		Pabo: Vakdocent ICT Biedt theoretisch kader mediawijsheid
1e semester Pabo	Ontwikkeling eigen professionele identiteit: - Onderkent de invloed van de eigen persoonlijkheid, cultuur en geschiedenis op het eigen handelen en de eigen vanzelfsprekendheden	- Zie jaar 1 - Heeft intervisie over eigen aandeel in het creëren van een veilig pedagogisch klimaat	Eigen casus	Pabo: S&W Verzorgt intervisie 1e semester (waarbij leerdoelen meegenomen worden)
2e semester Opleidingsschool	- Herkent aannames bij zichzelf en bij kinderen en stelt hier grenzen aan			Opleidingsschool SO'er: Verzorgt intervisie 2e semester

Jaar 3

Tijd	Leerdoelen De student	Leeractiviteiten De student	Relevante bronnen/ materialen	Betrokkenen en werkvormen
	<p>Groepsprocessen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Heeft kennis van en herkent (fasen in) groepsprocessen, rollen, leiderschapsstijlen en sociale dynamiek in de groep - Hanteert/ bevordert adequaat groepsprocessen en de dynamiek daarin 	<ul style="list-style-type: none"> - Beschrijft de verschillende leiderschapsstijlen binnen de groep en koppelt deze aan de theorie - Verdiept zich in de gevolgen van Pesten 	<ul style="list-style-type: none"> - Zie ** jaar 1 - Goossens, F., Vermande, M. & Meulen & M. van der. (2012). <i>Pesten op school. Achtergronden en Interventies.</i> Den Haag: Boom Lemma - Henderson, M. (2013). <i>Omgaan met pesten.</i> Amsterdam: Uitgeverij SWP 	<p>Pabo: Vakdocent</p> <p>Biedt theoretisch kader</p> <p>Opleidingsschool: PO'er</p> <p>Begeleidt en reflecteert op beschrijving</p>
	<p>Veilig pedagogisch klimaat:</p> <p>Creëert een veilig pedagogisch klimaat door duidelijk te zijn over gedragsregels en afspraken van de stageschool en deze gericht toe te passen</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Geeft leiding aan de groep en komt hierbij tegemoet aan verschillen tussen kinderen - Betreft kinderen bij het hante- ren en eventueel aanpassen van klassenregels - Verbindt school- en klassenre- gels en hanteert deze positief en consequent - Verzorgt 5 energizers of klasbou- wers, passend bij de behoefte van de groep - Voert minimaal 3 kindgesprekken ter bevordering van een veilig en prettig pedagogisch klimaat (kan ook met een leerling waarbij het onderlinge contact met student- zelf niet makkelijk verloopt) *** 	<ul style="list-style-type: none"> - Zie ** jaar 1 	<p>Pabo: Vakdocent</p> <ul style="list-style-type: none"> - Biedt theoretisch kader - Bespreekt bevindingen
	<p>Diversiteit:</p> <p>Is zich bewust van diversiteit, heeft een open houding en bevordert dit bij alle kinderen</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Zie ** jaar 1 	<ul style="list-style-type: none"> - Zie ** jaar 1 	
	<p>Conflicthantering:</p> <p>Kent interventiestrategieën bij conflicten en past deze adequaat toe</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Leest het stappenplan 'reageren op vooroordelen' - Observeert indien mogelijk alle interventies bij pestsituatie (interventie tussen kinderen en gesprek met ouders betrokken) - Leest het pestprotocol van de stageschool en bespreekt dit met de IB'er - Interviewt de anti- pestcoördinator of interne contactpersoon 	<ul style="list-style-type: none"> - Stappenplan 'Reageren op vooroordelen'. - Pestprotocol - Door de student opgestelde interviewvragen - Vermande, van der Meulen & Reijntjes. (2015). <i>Pesten op school achtergronden en inter- venties.</i> Boom Amsterdam - Gezondheidsmonitor Jeugd - Goossens, F., Vermande, M. & Meulen & M. van der (red.). (2012). <i>Pesten op school ach- tergrond en interventie</i> Den Haag: Boom Lemma Uitgever - Henderson, M. (2013). <i>Omgaan met pesten.</i> Amsterdam: Uitge- verij SWP - Stigt, M. van. (2014). <i>Alles over pesten.</i> Amsterdam: Boom 	<p>Pabo: Vakdocent</p> <p>Biedt theoretisch kader</p> <p>Begeleidt proces en bespreekt product</p> <p>Opleidingsschool: IB'er</p> <p>Gaat in gesprek</p> <p>Opleidingsschool: Anti- Pestcoördinator</p> <p>Wordt geïnterviewd</p> <p>Opleidingsschool: PO'er</p> <p>Stimuleert student voortouw te nemen bij conflicten en begeleidt in groei aanpak</p>

Jaar 3

Tijd	Leerdoelen De student	Leeractiviteiten De student	Relevante bronnen/ materialen	Betrokkenen en werkvormen
	<p>Methodieken, protocollen en volgsystemen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Is bekend met verschillende methodieken ter ondersteuning van de bevordering van de sociaal- emotionele ontwikkeling - Is bekend met de sociaal- emotionele methode van de stageschool en de schoolbrede-aanpak rond het creëren van een veilig pedagogisch klimaat 	<ul style="list-style-type: none"> - Geeft minimaal 3 lessen uit de methode - Past de leerdoelen uit de methode ook in andere relevante situaties toe. Grijpt daarbij terug op de methode - Toetst de aanpak sociale veiligheid van de stageschool aan de meest actuele inzichten - Zet vanuit het sociaal- emotionele leerlingvolgsysteem acties op gedrag passend bij de sociaal emotionele competenties in de betreffende leeftijdscategorie door een groepsplan gedrag te maken en drie actiepunten uit te voeren *** 	<ul style="list-style-type: none"> - Sociaal-emotionele methode - Overveld, K. van. (2016). <i>Groepsplan gedrag. Planmatig werken aan passend onderwijs.</i> Huizen: Pica - Website www.schoolenveiligheid.nl - Actualiteit: Bewezen effectieve methodieken/ interventies - Leerlingvolgsysteem opleidingsschool 	<p>Pabo: Vakdocent Biedt theoretisch kader</p> <p>Opleidingsschool: PO'er Begeleidt</p>
	<p>Samenwerking school en omgeving:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Ervaart het belang van samenwerking tussen ouders en school ter bevordering van sociale veiligheid - Is zich bewust van verschillen tussen schoolcultuur, eigen cultuur en thuiscultuur 	<ul style="list-style-type: none"> - Levert een actieve bijdrage tijdens de groepsbespreking - Voert zelfstandig minimaal 1 gepland oudergesprek rond sociaal-emotionele zorg 	<ul style="list-style-type: none"> - Zie ook leerlijn ouderbetrokkenheid 	<p>Pabo: Vakdocent Biedt theoretisch kader</p> <p>Opleidingsschool: PO'er - Begeleidt - Nodigt student uit voor groepsbespreking</p>
	<p>Social media en ik:</p> <p>Heeft kennis van verschillende lesprogramma's i.r.t. mediawijsheid</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Geeft minimaal 1 les m.b.t. digipesten 	<p>Actuele bronnen en materialen</p>	<p>Pabo: Vakdocent Biedt theoretisch kader</p> <p>Opleidingsschool: PO'er Begeleidt</p>
	<p>Ontwikkeling eigen professionele identiteit:</p> <p>Onderkent de invloed van de eigen persoonlijkheid, cultuur en geschiedenis op het eigen handelen en de eigen vanzelfsprekendheden</p> <ul style="list-style-type: none"> - Herkent aannames bij zichzelf en bij kinderen en stelt hier grenzen aan 	<ul style="list-style-type: none"> - Heeft a.d.h.v een actuele gebeurtenis of casus interview rondom pesten, de eigen rol en die van andere betrokkenen - Heeft een onbevooroordeelde houding t.o.v. de cultuur, opvattingen en levensbeschouwingen van anderen 	<p>Casus digi-pestes</p> <p>Eigen casus Rollenspelacteurs/ MBO-studenten drama</p> <p>Geerts, van Balen en Postma (2014). <i>Praktijkboek voor leraren.</i> Bussum: Coutinho</p>	<p>Pabo: S&W'er Verzorgt interview</p> <p>Pabo: Vakdocent Rollenspel rond</p>

Jaar 4 (Zie bij ** van jaar 3 ook de bronnen/ materialen en betrokkenen/ werkvormen die daarbij horen)

Tijd	Leerdoelen De student	Leeractiviteiten De student	Relevante bronnen/ materialen	Betrokkenen en werkvormen
	<p>Groepsprocessen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Heeft kennis van en herkent (fasen in) groepsprocessen, rollen, leiderschapsstijlen en sociale dynamiek in de groep - Hanteert/ bevordert adequaat groepsprocessen en de dynamiek daarin 	<ul style="list-style-type: none"> - Past de opgedane kennis uit eerdere jaren toe in zijn/haar handelen in de dagelijkse praktijk 	Zie ** jaar 1 en *** jaar 3	
	<p>Veilig pedagogisch klimaat:</p> <p>Creëert een veilig pedagogisch klimaat door duidelijk te zijn over gedragsregels en afspraken van de stageschool en deze gericht toe te passen</p>	Zie *** jaar 3	Zie *** jaar 3	
	<p>Diversiteit:</p> <p>Is zich bewust van diversiteit, heeft een open houding en bevordert dit bij alle kinderen</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Zie ** jaar 1 	<ul style="list-style-type: none"> - Zie ** jaar 1 	
	<p>Conflicthantering:</p> <p>Kent interventiestrategieën bij conflicten en past deze adequaat toe</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Interveniert zo zelfstandig mogelijk bij alle conflictsituaties. Indien dit niet altijd mogelijk is, is de student aanwezig bij alle interventies en/of gesprekken van de PO'er en bespreekt deze na. - Leest het pestprotocol van de stageschool en bespreekt dit met de IB'er 		<p>Opleidingsschool: PO'er Begeleidt</p> <p>Opleidingsschool: IB'er Gaaf in gesprek</p>
	<p>Methodieken, protocollen en volgsystemen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Is bekend met verschillende methodieken ter ondersteuning van de bevordering van de sociaal- emotionele ontwikkeling - Is bekend met de sociaal- emotionele methode van de stageschool en de schoolbrede aanpak rond het creëren van een veilig pedagogisch klimaat 	Zie *** jaar 3	Zie *** jaar 3	
	<p>Samenwerking school en omgeving:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Ervaart het belang van samenwerking tussen ouders en school ter bevordering van sociale veiligheid - Is zich bewust van verschillen tussen schoolcultuur, eigen cultuur en tpaboiscultuur 	<ul style="list-style-type: none"> - Voert zo zelfstandig mogelijk een groepsbespreking - Voert zelfstandig minimaal 1 gepland oudergesprek rond sociaal-emotionele zorg - Voert zo zelfstandig mogelijk alle oudergesprekken 	<ul style="list-style-type: none"> - Zie ook leerlijn ouderbetrokkenheid 	<p>Opleidingsschool IB'er Plant met student groepsbespreking in en voert deze met student en PO'er</p> <p>Opleidingsschool: PO'er Begeleidt Bespreekt oudergesprekken voor en na</p>
	<p>Social media en ik:</p> <p>Heeft kennis van verschillende lesprogramma's i.r.t. mediawijsheid</p>	Geeft minimaal 1 les rond social-media		<p>Vakdocent: Pabo Biedt theoretisch kader</p> <p>Opleidingsschool: PO'er Begeleidt</p>

Jaar 4 (Zie bij ** van jaar 3 ook de bronnen/ materialen en betrokkenen/ werkvormen die daarbij horen)

Tijd	Leerdoelen De student	Leeractiviteiten De student	Relevante bronnen/ materialen	Betrokkenen en werkvormen
	<p>Ontwikkeling eigen professionele identiteit:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Onderkent de invloed van de eigen persoonlijkheid, culturen geschiedenis op het eigen handelen en de eigen vanzelfsprekendheden - Herkent aannames bij zichzelf en bij kinderen en stelt hier grenzen aan 	<p>Heeft a.d.h.v een actuele gebeurtenis of casus intervisie rondom een veilig pedagogisch klimaat, de eigen rol en die van andere betrokkenen</p>		<p>Werkveld: SO'er</p> <p>Verzorgt intervisie</p>
Startende leerkracht (inductiefase)				
Tijd	Leerdoelen De startende leerkracht	Leeractiviteiten De startende leerkracht	Bronnen/ materialen werkvormen	Betrokkenen en werkvormen
	<p>Ontwikkelt de eigen professionele identiteit</p>	<p>Krijgt meer zicht op optimale interventies om een veilig leer- en leefklimaat te bevorderen en pestgedrag te voorkomen</p> <p>Stelt persoonlijke doelen op, evalueert dit cyclisch en stelt ze bij</p>	<p>Literatuursuggesties: Zie o.m. literatuur voor studenten</p> <p>Lucie Nijmeijer-Snellers (2012), <i>Leraar, jij maakt het verschil!</i> Bussum, Coutinho</p>	<p>Trainer</p> <ul style="list-style-type: none"> - Verzorgt 2 bijeenkomsten veilig pedagogisch leer- en leefklimaat + ontwikkeling professionele identiteit voor starters in het eerste jaar en 1 bijeenkomst per jaar de twee jaar daaropvolgend <p>Externe coach</p> <ul style="list-style-type: none"> - Verzorgt intervisie starters binnen eigen bestuur <p>Interne coach: SO'er</p> <ul style="list-style-type: none"> - Begeleidt starter cyclisch (volgens een jaarplanning) bij persoonlijke leerdoelen. - Stelt in overleg met starter persoonlijk plan op en koppelt hier vaste momenten aan. - Heeft daarnaast eens per maand een gepland overleg om situaties door te spreken waar starter mee worstelt <p>Intern Begeleider:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Begeleidt starter bij acties n.a.v. de groepsbespreking en oudergespreksrondes <p>Intern maatje binnen de school: duo of parallel</p> <ul style="list-style-type: none"> - Per oudergespreksronde wordt tijd gepland om voorbereide gesprekken en knelpunten door te spreken <p>Naar behoefte: Pabo</p> <ul style="list-style-type: none"> - Masterclass 'Creëer een veilig pedagogisch klimaat'

